INSTRUCTIONS TO LIBRARY

Statement by Referee

The Senior Thesis of Samuel Kehati

Entitled: "Grounds for Divorce as Discussed in the Tannaitic Literature"

1) May (with revisions) be considered for publication (✓) yes ( ) no

2) May be circulated ( ) to faculty ( ) to students ( ) to alumni (✓) no restriction

3) May be consulted in Library only ( ) by faculty ( ) by students ( ) by alumni ( ) no restriction

March 11, 1964 (date) Alexander Guttmann (signature of referee)

Statement by Author

I hereby give permission to the Library to circulate my thesis ( ) yes ( ) no

The Library may sell positive microfilm copies of my thesis ( ) yes ( ) no

(date) (signature of author)

Library Record

The above-named thesis was microfilmed on July 23, 1964 (date)

For the Library Naira Steiner (signature of staff member)

דיני גירושין על פי התנאים

GROUNDS FOR DIVORCE AS DISCUSSED IN THE TANAITIC LITERATURE

by Samuel Kehati

Thesis Submitted in Partial Fulfillment of Requirements
for the Master of Arts in Hebrew Literature Degree
and Ordination

Hebrew Union College-Jewish Institute of Religion
Cincinnati, Ohio

February 21, 1964

Advisor: Professor: Dr. Alexander Gutmann

ל ו ח ה ע נ י נ י ם

	עמוד
פרק א'	1–8
פרק ב', חיוב עונה	8–10
פרק ג', שארה וכסותה	10–12
פרק ד', נדרים	12–16
פרק ה' נשואי עריות	16–19
פרק ו', אשה שסטתה	19–24
פרק ז' בתולים	24–25
פרק ח' האונס והשם עלילות דברים	25–26
פרק ט', מומין שבבעל ובאשה	26–35
פרק י', נדה	35
פרק י"א, דוכי רפוי	35–36
פרק י"ב, מצוות פריה ורביה	36–40
פרק י"ג, דיני מורדת	40–44
פרק י"ד, אילונית	45–46
פרק ט"ו, מלאכות שהאשה חייבת	46–47
פרק ט"ז, פדיון שבוים	47–49
פרק י"ז, קבורה	50
פרק י"ח, מקומות מגורים	50–53
פרק י"ט, נדוניה	53 –54
פרק כ', עגונה וגירושין	55–57
פרק כ"א, דין ממאנת	57–61

ה ק ד מ ה

המטגרת ההלכתית שאני דן בנושא זה צרה היא מלהכיל את כל תולדות ההלכה התנאית לכל גילוייה. מטרת חיבור זה הוא לתת מעין טקירה כללית על חוקי הגירושין בתקופה הנדונה ולהראות את התפתחותן ואת השינויים שהתחוללו במשך הזמן, כלומר מתקופת התנ"ך ועד חתימת המשנה.

טקירה זו על תולדות משפט הגירושין תספיק לתת לקורא מושג די ברור מן החיים המשפטיים של עמינו בתקופת התנאים.

חלקתי את החומר שאני דן בו לנושאים שונים הקרובים זה אל זה. כל נושא הלכתי מהוה פרק בפני עצמו, אך הוא קשור באילו קוים שהם לפרק שקדמו.

נושא עבודה זו האיר לנגד עיני את ההלכה התנאית שמבחינה מסוימת היא ליברלית יותר מאשר חוקי ההלכה המונהגים עתה בתפוצות ישראל.

פ ר ק א'

"כי יקח איש אשה ובעלה והיה אם לא תמצא חן בעיניו כי מצא בה ערות דבר וכתב לה ספר כריתות ונתן בידה ושלחה מביתו. ויצאה והיתה לאיש אחר. ושנאה האיש האחרון וכתב לה ספר כריתות ונתן בידה ושלחה מביתו. או כי ימות האיש האחרון אשר לקחה לו לאשה. לא יוכל בעלה הראשון אשר שלחה לשוב לקחתה להיות לו לאשה אחרי אשר הוטמאה כי תועבה היא לפני ה'". 1)

מתוך פשוטו של המקרא ניתן לנו להבין: שהתורה מכירה בזכותו של הבעל לגרש את אשתו, ללא כל סיבה שהיא. והיא קובעת את ההלכה כי הבעל יכול לגרש את אשתו כתוצאה מכך "והיה אם לא תמצא חן בעיניו".

גם במקרה ואדם מתאהב בשבויה ונושא אותה לאשה. אך קורה שלאחר זמן הוא רוצה לעזבה. התורה מכירה בזכותו לגרשה מבלי לתת כל נימוק שהוא. והיא קובעת: "והיה אם לא חפצת בה ושלחתה לנפשה" 2)

מתוך שתי הדוגמאות המובאות לעיל מצטיירת לנו ההלכה התורתית מתוך פשוטו של המקרא: שהבעל רשאי לגרש את אשתו בכל עת ובכל שעה.

התורה מציינת לנו שני מקרים יוצאים מן הכלל שבהן אין הבעל יכול לגרש את אשתו עולמית והן:

א. במידה והבעל הוציא שם רע על אשתו, כלומר: "שלא מצא לה בתולים", ומציאת הבתולים הוכחה ע"י הורי האשה. קובעת התורה: "ולו תהיה לאשה לא יוכל שלחה כל ימיו" 3)

ב. במידה ואדם אנס נערה בתולה אשר לא אורשה, גם במקרה זה התורה קובעת "ולו תהיה לאשה, תחת אשר ענה לא יוכל שלחה כל ימיו". 4)

ומתוך פשוטו של המקרא ניתן להבין כאן שגירושין אינם תופסים בשני המקרים הללו. את דעת התורה לגבי גירושין ניתן להבין לא רק מבחינת החוק היבש שהוכתב לפנינו במקרים הנזכרים, כי אם גם מתוך סיפורי המקרא. בספר בראשית מספרת לנו התורה על אברהם שגירש את הגר. מתוך הסיפור עצמו ניתן להבין כי גרושה של הגר נבע כתוצאה מסכסוך בין "שרה הגבירה לבין הגר האמה". מבחינה חוקית הגר היא אשת אברהם לכל דבר, אך משום מה התורה מעדיפה את זכות האשה הראשונה של האיש. והיא היא "אשת נעורים" של הגבר, ובמידה שהיא מרגישה לא בנוח עם האשה השניה, ניתן לנו להבין שהיא יכולה לחייב את הבעל לגרש את האשה השניה: "גרש את <u>האמה</u> הזאת ואת בנה וכו'. ויתן אל הגר שם על שכמה <u>וישלחה</u>" 5) חכמינו הקדמונים הבינו מתוך פסוקים אלה שהאשה הראשונה של הגבר היא היא אשת נעוריו, והאשה היחידה שבאמת נועדה לו עוד ממעי אמה. 7)

מה במידה שהתורה קובעת לנו את הלכתה בנוגע לגירושין באותה המידה היא מוסרת לנו את דעתה על מעשה הגירושין עצמו.

התורה מתיחסת לנישואין בין אדם לאשה כעל דבר קדוש, והיא מביעה את דעתה:

"על כן יעזב איש את אביו ואת אמו ודבק באשתו והיו לבשר אחד" 7).

הנביאים עצמם ראו במעשה הגירושין דבר מגונה. כשהנבואה רצתה להראות את היחס החיובי שבין ה' לעם ישראל, הם תארו יחס זה כיחס אידיאלי בין איש לאשתו. אך בה במדה שרצו להראות שהיחס בין ה' לעם ישראל הוא בכי רע, ועם ישראל חטא, השתמשו הנביאים בתמונת "ספר הכריתות" 8). הנביאים לא רק שציירו בפנינו את מעשה הגירושין בצורה שלילית, כי אם הביעו את דעתם לפעמים על עצם מעשה זה. מתוך ספר מלאכי מצטיירים הפסוקים:

"ובין אשת נעוריך, אשר אתה בגדתה בה, והיא חברתך ואשת בריתך וכו'. ובאשת נעוריך אל יבגד. כי שנא שלח אמר ה' אלוהי ישראל" 9).

רוב חוקרי המשנה חושבים שבימי כנסת הגדולה לבש לימוד התורה צורה מדרשית עד תקופתם של שמעיה ואבטליון ועד בכלל. אחד הכללים החשובים היא שחכמי התורה הקדומים במיוחד אלו שהיו חדורים ברוח הפרושית, השתדלו להבין את התורה כפשוטה ובהתאם לכך קבעו את ההלכות.

ספר פרקי אבות מוסר לנו:

"משה קבל תורה מסיני ומסרה ליהושע ויהושע לזקנים וזקנים לנביאים ונביאים מסרוה לאנשי כנסת הגדולה" 10).

מתוך המבוא לפרקי אבות נובעת המסקנה שחכמי התורה הקדמונים ראו את התורה שבעל פה ואת התורה שבכתב כיחידה אחת המשלימה האחת את רעותה. מתקופת הכנסת הגדולה ואילך וכתוצאה מחילוקי הדעות בין שתי הכתות הנודעות הפרושית והצדוקית, החלה כנראה תקופה חדשה בהבנת המקרא. כל כתה וכתה הבינה את המקרא כרצונה היא, והיא למדה אותו בהתאם לכך. בתקופה הארוכה של אנשי כנסת הגדולה נתהוו אוסף שלם של הלכות

שנתקבל על עם ישראל. אוסף תקנות והלכות אלו מהווים את יסוד המשנה, שחיבורה וליקוטה מתיחס לתנאים השונים. המשנה כפי שהיא ערוכה כיום לפנינו היא אינה עשויה מעור אחד, או יצירתו של דור תנאים מסוים. כי אם אדרבה היא מורכבת מיריעות הסטוריות שונות המתחילות מתקופתו של הלל ועד תקופתו של רבי יהודה הנשיא.

כאן חייבת השאלה להשאל. מדוע מיחסים את התחלת יסודה של המשנה להלל? באם נסקור את המאורעות ההסטוריים שמלו בישראל ערב עליתו של הלל לא"י יקל לנו להבין בעיה זו. מתוך ספרי הסטוריה שונים ומתוך המשנה עצמה 11) התמונה הבאה: הורדוס האדומי (שנתיהד) משתלט על כסא מלכות בית חשמונאי. הוא משתף פעולה עם רומי ורודף את חכמי התורה בצורה חריפה ביותר. אחדים מחכמים אלה הצליחו לברוח מן הארץ. החיים הרוחניים-דתיים בארץ שותקו ולימוד ההלכה כמעט והופסק. המצב הרוחני הירוד שהיה בישראל מצטיר לנו מתוך דברי המשנה עצמה "כשנשתכחה תורה מישראל-עלה הלל הבבלי ויסדה" 11). הלל שלמד בא"י אצל שני גדולי הדור בזמנו, שמעיה ואבטליון נבחר כנשיא הסנהדרין בגלל חילוקי דעות בקרב החכמים שנבעו באותה תקופה, באם פסח דוחה שבת או לא". 12) עם עליתו של הלל לנשיא הסנהדרין עולה בד בבד שמשו של שמאי הנבחר לשמש כסגנו של הלל-כאב בית דין.

עם עליתם של שני חכמים אלה מתחילה להסתמן תקופה חדשה בחייה הרוחניים של האומה. הם הם הראשונים שעל שמם אנו מוצאים הלכות במשנה ובברייתא. כמו כן הם הראשונים שהמשנה מיחסת להם חילוקי דעות בקביעת ההלכה, למרות היותם חברים הנאמנים

זה לזה. אך לא רק בדעותיהם היו שונים שני חכמים אלה האחד ממשנהו כי אם אדרבא באפיים ובמזגם. בעוד שאפיו של הלל הוא נוח וסבלן, הרי שמאי קפדן וכעסן: וכשחכמינו הקדמונים רצו להגדיר את השוני שבשניהם הם אמרו: "לעולם יהא אדם ענוותן כהלל ואל יהא קפדן כשמאי" 13).

עם מותם של הלל ושמאי החלו להתפתח בקרב חכמי הדור שתי אסכולות. האסכולה האחת שאמצה לה את דרכו של הלל בהלכה נקראת בית הלל והאסכולה השניה שאמצה לה את דרכו של שמאי בהלכה, נקראת בית שמאי. בעוד שבית שמאי ומדרשם נטו לצד החומרא של ההלכה הרי בית הלל נטו לצד הקולא.

אחת המחלוקות בין בית שמאי ובין בית הלל היא עמדת ההלכה בענין <u>הגירושין</u> המשמש יסוד לעבודה זו. שני הצדדים חולקים בפירוש הכתוב בספר דברים.

בית שמאי אומרים: לא יגרש אדם את אשתו אלא אם כן מצא בה <u>דבר ערוה</u>, שנאמר כי מצא בה ערות דבר. 14) בית שמאי לומדים מהפסוק איסור לגרש את האשה אלא אם הבעל מצא בה שעשתה <u>מעשה זימה כל שהוא</u>.

ובית הלל אומרים: אפילו הקדיחה תבשילו, שנאמר כי מצא בה ערות דבר. 14) בית הלל רואים בפסוק זה היתר לבעל לגרש את אשתו על כל דבר אפילו אם היא קלקלה את התבשיל שלו, את המלים "ערות דבר" נראה שבית הלל מסבירים: כל דבר שאינו מוצא חן בעיני הבעל, מקנה לבעל זכות לגרש את אשתו.

מחלוקת זו בין בית הלל לבית שמאי מובאת במקום אחר בצורה

מורחבת יותר והיא:

אמרו בית הלל לבית שמאי "אם נאמר דבר, למה נאמר ערוה? ואם נאמר ערוה למה נאמר דבר? שאם נאמר דבר ולא נאמר ערוה הייתי אומר היוצאת מפני דבר תהיה מותרת להנשא. והיוצאת מפני ערוה לא תהיה מותרת לחינשא. ואל תיתמה אם נאסרה מן המותר לה ולא תהיה אסורה מן האסור לה. ת"ל ערוה ויצאה מביתו ואם נאמר ערוה ולא נאמר דבר הייתי אומר מפני ערוה תצא מפני דבר לא תצא ת"ל (דבר) ויצאה מביתו" 15).

מכל הדעות שמובאות כאן בשם בית שמאי ובית הלל יוצא: שבית שמאי טוענים שהבעל יכול לגרש את אשתו אך ורק אם הוא מוצא בה דבר זימה.x

בית הלל מאידך טוענים שהבעל יכול לגרש את אשתו על כל דבר מגונה שעל ידו אין האשה מוצאת חן בעיני הבעל והוא שונאה.

מדבריהם של בית הלל נודפת רוח מוסרית נעלה ביותר. הם הבינו שברגע שהחוק יגביל את זכותו של הבעל לגרש את אשתו, הדבר יביא אך ורק היזק ניכר לאשרם של בני הזוג. בעוד שחופש הגירושין יביא אדרבא תועלת רבה לאשרה של המשפחה.

כפי שצינתי לעיל, אין משנתינו ערוכה מיריעה אחת ויחידה, כפי שחוקרים רבים כבר הוכיחו. המשנה כוללת הלכות שונות שנשתרשו בבתי המדרש השונים של התנאים במשך שלוש מאות שנות חיבורה. לצד ההלכות של בית שמאי ובית הלל אנו מוצאים גם הלכות מבתי מדרש אחרים. בתי מדרש אלה יש והמשיכו בדרכם של בית הלל, או בית שמאי, או שמזגו להם את שתי השיטות.

x. אם אינני טועה זוהי גם עמדתה של הברית החדשה שבגידון גירושין היא אמצה לה את עמדת בית שמאי-וטוענת: "ואני אומר לכם איש אשר ישלח את אשתו אם לא על דבר זנות ונושא לו אחרת נואף הוא" 16).

אחד מהתנאים הגדולים שמיחסים לו חלק ניכר מעריכת המשנה וקביעת הלכתה, הלוא הוא ר' עקיבא.

ר' עקיבא השתייך לדור השלישי של התנאים. בדור זה מתחילה תקופה חדשה בהתפתחות התורה שבעל פה, ע"י שני גדולי הדור - ר' ישמעאל ור' עקיבא. שני חכמים אלה התאחדו לקרב את ההלכה אל המקרא. הם פלסו מסילות חדשות במדרש התורה. בדרך הדרש הצליחו למצוא בכל תיבה ואות ובכל תג ותג, יסוד למשנתם בתורה הכתובה. ר' עקיבא הגדיל לעשות מאחר והוא עלה בחריפותו בפלפולו על האחר. הוא היה דורש ומוציא סמוכין להלכתו. הוא קישר ע"י המדרש את ההלכה ואת המקרא. ר' עקיבא לא למד את שיטתו בהלכה באחד משני הבתים, כלומר מבית שמאי או מבית הלל, כי אם אדרבא, הוא למד משניהם גם יחד. חוקרי מדרש ההלכה עמדו כבר על השוני בין שיטת לימודו של ר' ישמעאל ובית מדרשו ובין שיטת לימודיו של ר' עקיבא ובית מחשו. שיטת ר' ישמעאל היתה נוטה יותר לפשוטו של המקרא. בעוד שר' עקיבא דורש תלי־תלים של הלכות על פי המידות שהתורה נדרשת בהן. ר' ישמעאל קבע כלל "דברה תורה בלשון בני אדם". בעוד ר' עקיבא התעמק יותר ברעיון הפנימי של הפסוק ולא במשמעות המילולית, כי לדעתו של ר' עקיבא המלה שמשה אך ורק כלבוש לרעיונות והמגמות המוסריות הצפונות בה בפרט ובתורה בכלל. באם נזכר כללים אלה והבדלים אלה בין שני בתי המדרש של ר' ישמעאל ור' עקיבא, אם כן איפוא, לא יקשה לפנינו הבנת עמדתו של ר' עקיבא בקשר לזכותו של הבעל לגרש את אשתו שהוא מביע: ר' עקיבא אומר: אפילו מצא אחרת נאה הימנה, שנאמר והיה אם לא תמצא חן בעיניו" 18). וכן בא ר' עקיבא ולמד: נכנס הדבר לידי איבה והוא מבקש לגרשה" 19).

כלומר לפי דעת ר' עקיבא אפילו לא מצא שום דבר גנאי במעשיה, אלא שאבד חינה בעיניו, והיא לא מוצאת חן בעיניו ושאי הוא לגרשה. יתכן מאד שעמדתו של ר' עקיבא נובעת מתוך כך שהוא ר' עקיבא איש המדרש והאגדה האמין שהזיווג האידיאלי של האדם הוא זיווג מן השמים. ויתכן שעמדתו בשאלת זכות הבעל לגרש את אשתו "לא תמצא חן בעיניו" נבע מההכרה שהזווג לא היה זיווג מן השמים.

ר' ישמעאל מבין את זכותו של הבעל לגרש את אשתו מתוך המלים "כי מצא בה ערות דבר" 20) והוא מסיק את זה לפי הכלל שלו השואה בין שני פסוקים שונים, שבהם התורה משתמשת באותו המונח. "ולא יראה בך ערות דבר." ר' ישמעאל אומר "נאמר כאן ערות דבר ונאמר להלן ערות דבר. מה ערות דבר שנאמר להלן בהרהור עבודה זרה וע"ד הכתוב מדבר, אף ערות דבר שנאמד כאן בהרהור וע"ד הכתוב מדבר" 21). לדעת ר' ישמעאל הבעל יכול לגרש את אשתו רק במקרה והיא הרהרה בזנות, או בעבודה זרה - לצערינו ההלכות של ר' ישמעאל אינן רבות והן מסודרות במקומות שונים במשנה ובברייתא.

חותם המשנה ר' יהודה הנשיא גם הוא קבע הלכות ולמרות שהוא הביא במשנתו את עמדותיהם החלוקות של התנאים השונים. הרי יש והוא ניסה לקבוע הכרעה ביניהם. כמו כן הוא גם היה מוציא את ההלכה ע"י מדרשו של המקרא. גם הוא קובע את הלכתו בקשר לזכותו של הבעל לגרש את האשה

פ ר ק ב'

חיוב עונה: אחד החיובים העיקריים של הבעל כלפי האשה הוא חיוב עונה. כלומר החיוב לחיות עמה חיי אשות בהתאם למצבו הפיזי, בהתאם לעבודתו ומקצועו המאפשרים לו. חובה זו נזכרת בתורה "שארה כסותה ועונתה לא יגרע" 23).

לפי המשנה בית שמאי ובית הלל חולקין בקשר לחיוב עונה.

"המדיר את אשתו מתשמיש המטה - בית שמאי אומרים שתי שבתות. בית הלל אומרים שבת אחת" 24). כלומר אדם שנודד על עצמו

יחסים מיניים עם אשתו, האשה תמתין לבעל שבועיים לפי בית שמאי, ולפי בית הלל היא חייבת להמתין לו שבוע אחד בלבד.

התוספתא באה ומבהירה את נקודת מוצא ההלכה של בית שמאי ובית הלל. "המדיר את אשתו מתשמיש המטה בית שמאי אומרים שתי שבתות (כלידת) נקבה. בית הלל אומרים (כלידת) זכר, וכימי נדתה. יתר על כן יוציא ויתן כתובה" 25). כאן אנו רואים בצורה בהירה ביותר את גישתם המוסרית הנעלה של בית הלל. למען שלימותה של המשפחה אין לתת לאשה להתענות מחוסר יחסים מיניים. נראה שגישתם כאן היא מגזרה שוה, מה התורה קובעת שיחסי מין בין הגבר והאשה מותרים לאחר שבוע ימי נדתה, הרי גם הם מאמצים להם דרך זו. דרכם של בית שמאי היא יותר לחומרה והם סומכים את דבריהם על התורה שקבעה באם האשה יולדת נקבה, קיום יחסי המין בינה לבין הבעל מתחדשים אך ורק אחרי שבועיים. בית הלל ובית שמאי מסכימים כנראה שאם הבעל אינו רוצה לקיים יחסי מין עם אשתו זכאית האשה לדרוש את גטה. ואם יש צורך כופין על הבעל לתתו לה.

המשנה ממשיכה: התלמידים יוצאים שלא ברשות, שלושים יום"26). יתכן מאד ועמדתה של המשנה בקשר לתלמידי בתי המדרש שמותר להם לקיים יחסי מין עם נשותיהם למשך שלושים יום נובעת מתוך התנאים הקשים שבהם תלמידיהם היו שרויים, כפי שמצטייר לנו בפרקי אבות "פת במלח תאכל ומים במשורה תשתה ובתורה אתה עמל" 27).

בעלי שאר המקצועות: "הפועלים שבת אחת. העונה האמורה בתורה: הטיילין בכל יום, הפועלים שתיים בשבת. החמרים אחת בשבת. הגמלים אחת לשלושים יום. הספנין, אחת לששה חדשים, דברי ר' אליעזר" 28). התוספתא מבהירה את משנתינו ואינה מביאה את דבריה כאילו הובאו בשמו של ר' אליעזר:

"הפועלים שתיים בשבת(אם היו) עושין מלאכה בעיר אחרת (פעם אחת בשבת. החמרים אחת לשתי שבתות. הגמלין אחת לשלושים יום. הספנין אחת לששה חדשים"29).

(התוספתא שונה קצת מהמשנה). התוספתא והמשנה קובעת את קיום

יחסי המין בין איש לאשתו הכל לפי ובהתאם למקצועו של הגבר, ובהתאם לכוחותיו. לדעתם זוהי קיום "העונה" המקראית שבה חייב הבעל מבחינת אישות לגבי האשה. (ר' אליעזר שבשמו מובאת המשנה, נראה שהיה מהתנאים המאוחרים בתקופתם של חכמי יבנה.)

פ ר ק ג'

שארה וכסותה

חיוב הבעל במזונות אשתו נובע מתוך תפיסת המקרא שהאשה היא קנינו של הגבר כמו עבדו ואמתו. אמנם התורה לא הבהירה בעיה זו ע'י כל חוק שהוא. אנו לומדים את חוק "מזונות האשה" ע"י קל וחומר מדיני אמה עבריה-"ואם לבנו ייעדנה כמשפט הבנות יעשה לה. אם אחרת יקח לה, שארה כסותה ועונתה לא יגרע" 30).התנאים למדו את חובת הבעל לזון את אשתו מתוך -"כמשפט הבנות. וכי מה למדנו על משפט הבנות. אלא הרי זה בא ללמד ונמצא למד. מה זו שארה כסותה ועונתה לא יגרע, אף בת ישראל שארה כסותה ועונתה לא יגרע דברי ר' ישמעאל. ר' יונתן אומר: "בעבריה הכתוב מדבר, אתה אומר כן, או אינו אלא בבת ישראל, כשהוא אומר אם אחרת יקח לו, הרי בת ישראל אמור" 31).מאמה עבריה התנאים מקשים קל וחומר. מה אמה חייב אדונה בשארה כסותה ועונתה, בת ישראל לא כל שכן. נראה כי התנאים התקשו במלים שארה כסותה ועונתה; כפי שמתגלה לנו:

> "שארה, אלו מזונותיה, וכן הוא אומר ואשר אכלו שאר עמי, וכתוב וימטר עליהם כעפר שאר. כסותה כמשמעו ועונתה זו דרך ארץ שנאמר וישכב אותה ויענה דברי ר' ישמעאל.
> ר' יונתן אומר, שארה כסותה, כסות שהוא נופל לשארה, אם היתה ילדה לא יתן לה של זקנה, זקנה לא יתן לה של ילדה ועונתה, שלא יתן לה כל אחד ואחד בעונתה.
> מזונותיה מנין, אם אמרת ק"ל ומה דברים שאינן קיום נפש אי אתה רשאי למנוע ממנה, דברים שהם קיום נפש, דין הוא שלא תהא רשאי למנוע הימנה, דרך ארץ מנין, אמרת ק"ו ומה דברים שלא נשאת עליהם מתחילה אינו רשאי למנוע הימנה, דברים שנשאתה עליהם מתחילה דין הוא שלא יהא רשאי למנוע ממנה. ר' אומר שארה זו דרך ארץ, שנאמר איש איש אל כל שאר בשרו וכתוב שאר אביך, שאר אמך, כסותה כמשמעו, עונתה - אלו מזונות שנאמר ויענך וירעיבך"32).

לדעתו של ר' יונתן בן אבטלמוס באם הבעל אינו מקיים ואינו נוהג כלפי האשה "כמשפט הבנות" חייב הוא לגרשה.

"בבגדו בה. מאחר שבגד בה, נהג בה מנהג בזיון ולא נהג בה כמשפט הבנות, אף הוא אינו רשאי לקימה, דברי ר' יונתן אבטלמוס" 33).

עמדתו של ר' ישמעאל במקרה זה אף היא גירושין, אך הוא מנצל מלה אחרת במקרא: ר' ישמעאל אומר, באדון הכתוב מדבר אשר לקחה על מנת לייעד ולא ייעד, אף הוא אינו רשאי לקיימה" 33). כאן דעתו של ר' ישמעאל ברורה ביותר באם הבעל אינו מקיים יחסי ייעוד עם האשה הרי חייב הוא לגרשה.

מהמלים שבמקרא "כמשפט הבנות יעשה לה" לומדים התנאים את חיוב הבעל במזונות אשתו. שעור המזונות שהבעל חייב לפסוק לאשתו נקבע בהתאם למצבו הכלכלי, אך יש גם קיום מינימלי שהמשנה קובעת:

המשרה את אשתו ע"י שליש, לא לפחית לה פחות משני קבין חטין או מארבעה קבין שעורים. אמר ר' יוסי: לא פסק לה שעורים אלא ר' ישמעאל, שהיה סמוך לאדום. ונותן לה חצי קטנית וחצי לוג שמן וקב גרגרות או מנה דבלה. ואם אין לו - פוסק לעומתן פרות ממקום אחר. ונותן לה מטה, מפץ ומחצלת. ונותן לה כפה לראשה, וחגור למתניה ומנעלים ממועד למועד וכלים של חמישים זוז משנה לשנה וכו" 34).

הקצבה זו שהמשנה מקציבה לאשה היא הקצבה שבועית שעל הבעל להקציב לאשתו. תוך חיוב הבעל למזונות אשתו היה כנראה מאד מושפע ממעמדו הכלכלי של הבעל או של האשה ואת זה אנו יכולים לראות:

מותר מזונות (שלו) ומותר בלאות (שלה) העשיר (עולה) עמו העני אין יורדת עמו. מעשה בבתו של נקדימון בן גוריון שפסקו לה חכמים חמש מאות דינרי זהב בכל יום לקופת בשמים ולא (היה) אלא שומרת יבם אף היא קללה אותם. אמרה להם כך (חתנו לבנותיכם) וכו 35). לפי התוספתא הבעל חייב לשמור על רמת חייה של האשה כפי

שהיא הורגלה. באם הבעל פושט את הרגל אין מפחיתין לה ממזונותיה אך אם הוא העשיר הרי מזונותיה עולים באותה המדה.

פ ר ק ד'

נדרים

אם אדם מדיר את אשתו מליהנות לו, כלומר אם הבעל מונע מזונות מאשתו ע"י נדר טוענת המשנה: המדיר את אשתו מלהנות לו, עד שלושים יום, יעמיד פרנס, יתר מכן, יוציא ויתן כתובה" 35). לפי המשנה העתיקה – בעל שהדיר את אשתו מהנאה ברכושו עד חודש ימים הוא יכול לקיים את נדרו, יתר מכן יוציא ויתן כתובה. ר' יהודה בא וקובע הלכה שונה קצת. "ר' יהודה אומר:"בישראל חודש יקיים, ושניים יוציא ויתן כתובה. ובכהנת, שנים יקיים, ושלושה יוציא ויתן כתובה" 35). לפי ר' יהודה, אם הבעל הוא מישראל נותנים לו זמן חודש ימים, אך אם הבעל הוא כהן, ואנו יודעים שכהן אינו יכול להחזיר את אשתו הגרושה, נותנים לו פרק זמן ארוך יותר של חדשיים בכדי שימלך בדעתו. התוספתא מאידך מביעה עמדה קצת שונה מהמשנה.

> " עד שלושים יום יעמיד פרנס, ובכהנת ג' חדשים
> דברי ר' מאיר. ר' (יהושוע) אומר בישראל חודש
> אחד יקיים ושנים יוצא ויתן כתובה" 37).

ר' מאיר נותן זמן ארוך יותר לכהן בכדי שימלך בדעתו, אבל כשהבעל הוא מישראל הכל מטכימים שלמעלה מחודש ימים האשה יכולה לתבוע את גטה ואת כתובתה מבעלה.

יתר על כן אם הבעל מדיר את אשתו מלטעום פירות מטויימים גם במקרה זה האשה יכולה לתבוע את גטה ואת כתובתה:

" המדיר את אשתו שלא תטעם אחד מכל הפירות, יוציא ויתן כתובה" 38)

המשנה העתיקה במקרה זה קבעה את ההלכה שעצם הדרת הבעל את אשתו מהנאת פירות, מקנה לה זכות לתבוע גירושין. אך עמדתו של ר' יהודה במשנה זו היא שונה:

"ר' יהודה אומר: בישראל יום אחד יקיים, שנים - יוציא ויתן כתובה. ובכהנת שנים יקים, שלשה יוציא ויתן כתובתה" 38).

לפי דעתו של ר' יהודה רשאי הבעל אם הוא מישראל להדיר את אשתו מהפירות למשך יום אחד, אם הוא כהן רשאי הוא להדיר את אשתו למשך יומיים. יתר על כן יכולה האשה לתבוע את גטה ואתה כתובתה.

התוספתא מאוחר מבהירה לנו משנה זו וביחוד היא מבהירה לנו את עמדתו של ר' יהודה.

" הדירה שלא תטעום אחד מכל המינין בין מאכל רע בין מאכל יפה אפילו לא טעמה אותו המין כל ימיה. יוציא ויתן כתובה. אמר ר' יהודה רוצות בנות ישראל שלא לטעום תבשיל ופירות ואל (יצאו) יום אחד מתחת בעליהן" 39).

ההלכה הישנה לפי התוספתא קבעה, שאין הבעל רשאי להדיר את אשתו מכל מאכל שהוא, באם הוא הדירה, הרי היא יכולה לתבוע את גטה וכתובתה. עמדתו של ר' יהודה לפי התוספתא היא אנושית, אין האשה רוצה לעזוב את בעלה, ולכן האשה מטבעה מוכנה להקריב יום אחד ולא לטעום תבשיל או פירות כל שהן ובלבד שהמסגרת המשפחתית תהא שלימה. אם הבעל מדיר את אשתו מלהתקשט באחד מן המינים המשנה העתיקה קובעת עמדתה שהאשה זכאית לתבוע את גטה וכתובתה. "המדיר את אשתו שלא תתקשט באחד מכל המינין יוציא ויתן כתובה" 40).

רבי יוסי מבדיל וקובע הלכה: "ר' יוסי אומר- בעניות-שלא נתן קצבה, ובעשירות שלושים יום" 40). ר' יוסי מבדיל בין עשירה לעניה. העניה זכאית לגירושין אם הבעל קבע זמן לנדרו. העשירה זכאית לתבוע את גיטה אם נדרו של הבעל עלה על שלושים יום.

התוספתא מורה לנו שהבעל אינו רשאי להתערב בקשוטיה ובמלבושיה של האשה.-

" חדירה שלא תתקשט באחד מכל המינין אפילו היא ילדה וחדירה שלא תלבש בגדי זקנה. אפילו היא זקנה וחדירה שלא תלבש בגדי ילדה יוציא ויתן כתובה. ר' יוסי אומר בעניון שלא נתן קצבה ובעשירות שלושים יום. חדירה שלא להשאיל נפה וכברה וריחים ותנור יוציא ויתן כתובה מפני שמשמה שם רע בשכינותיה. וכן היא שברורה שלא להשאיל נפה וכברה רחיים ותנור תצא שלא בכתובה מפני שמשיאתו שם רע בשכנותו" 40).

לפי התוספתא ניתן ללמוד, שאין הבעל יכול להתערב ולהדיר את אשתו מכל לבוש שהוא, ואפילו שהוא מנוגד לגילה, הרי היא יכולה לתבוע את גטה וכתובתה ממנו. האשה יכולה לתבוע את גטה וכתובתה, באם הבעל הגביל את חופש פעולתה. כלומר במידה והוא ע"י הנדר, אסר עליה לפתח יחסי שכנות נורמליים, או להשאיל כלי בית לחברותיה או "חדירה שתהא מטעמת תבשילה לכל אדם או שתהא ממלאה ומעירה (לאשפות) ושתאמר לכל אדם דברים שבינו לבינה, יוציא ויתן כתובה, מפני שלא נהג עמה כדת משה וישראל" 41) כל אלה הדברים משמשים עילה מספקת לאשה לתבוע עליהם גירושין ולקבל את כתובתה.

אם הבעל מדיר את אשתו שלא תלך לבקר את משפחתה, אם המשפחה גרה באותה העיר, הוא יכול להדירה למשך חודש אחד בלבד אך אם המשפחה נמצאת בעיר אחרת והוא מדיר את האשה מלבקרם במשך שלושה רגלים, פוסקת המשנה שהאשה יכולה לדרוש גט וכתובה

הבעל:

"המדיר את אשתו שלא תלך לבית אביה-בזמן שהוא עמה בעיר, חדש אחד יקיים, שנים - יוציא ויתן כתבה. ובזמן שהוא בעיר אחרת, רגל אחד יקיים שלושה יוציא ויתן כתבה" 42).

אם הבעל ע'י הנדר מגביל את חירותה החברתית של האשה כפי שהמשנה מציינת:

" המדיר את אשתו שלא תלך לבית האבל או לבית המשתה יוציא ויתן כתבה. מפני שנועל בפניה, ואם היה טוען: משום דבר אחר - רשאי. אמר לה: על מנת שתאמרי לפלוני, מה שאמרת לי, או מה שאמרתי לך, או שתהא ממלא ומערה לאשפה יוציא ויתן כתבה"43).

האשה יכולה לתבוע את גמה וכתובתה. אך אם הדרתו של הבעל נבעה לא כתוצאה מכוונתו להגביל את חופש חירותה החברתי של האשה, כגון שלא רצה שתלך למקום מסוים מאחר והאנשים שם אינם ראויים לכבודה, הרי הוא רשאי, ואינו חייב לגרשה. התוספתא נותנת את הטעם למשנה האמורה.

"הדירה שלא תלך לבית האבל או לבית המשתה, יוציא ויתן כתובה, שלאחר תהא מוטלת ואין כל בריה סופנת. ר"מ אומר מה ת"ל והחי יתן אל לבו (קהלת ז') עביד דיעבדין לך לוי דילוין לך שפוד דישפדינך קבור דיקברונך (שנאמר טוב ללכת אל בית אבל)" 44).

האשה יכולה לתבוע את גיטה וכתובתה היות והאדם אינו יכול להקפיא את עצמו מהסביבה הסובבת אותו. ישנם יחסים מסוימים בחברה שהיחיד חייב לקבלם. אם הבעל אוסר עליה קיום יחסי חברה נורמלים אלה, הרי היא יכולה לחייבו לכך.

כמובן שאת ההלכה ניתן להסיק לא רק מהמשנה הכתובה, כי אם

גם ממקרים מסוימים שיוחסו לתנאים מסויימים. ולפי זה אפשר להבין את הלכתם, כדוגמה לכך:

"פותחין לאדם בכתובת אשתו. ומעשה באחד שנדר מאשתו הנאה והיתה כתובתה ארבע מאות דינרין, ובא לפני ר' עקיבא, וחיבו ליתן כתובתה. אמר לו: רבי! שמונה מאות דינרין הניח אבא, ונטל אחי ארבע מאות ואני ארבע מאות. לא דיה שתיטול מאתיים ואני מאתיים? אמר לו ר' עקיבא: אפילו אתה מוכר שער ראשך אתה נותן לה כתבתה. אמר לו: אילו הייתי יודע שהוא כן לא הייתי נוחה, והתירה ר' עקיבא" 45)

ממעשה זה אנו רואים את הלכתו של ר' עקיבא ביחס לאדם המדיר מאשתו הנאה כל שהוא - שחייב הוא לגרשה ולתת לה את כתובתה המלאה ואפילו הוא ישאר ביד ריקה.

פרק ה'

נישואי ערירות מדברי תורה ומדברי סופרים

כל העריות האסורות בתורה אין קדושין תופסין בהם. וממילא אין כל תוקף לא לגט ולא לכתובה. במידה ואדם נושא אשה השיכת לקטגוריה זו אין ההלכה היהודית מכירה בנישואים אלה.

"עריות שאמרנו אינה אשתו לכל דבר ואין לה כתובה ולא פירות ולא מזונות ולא בלאות. ואינו זכאי לא במציאתה ולא במעשה ידיה ולא בהפרת נדריה. ואינו יורשה ואין מיטמא לה ואין לו בה קידושין ואינה צריכה הימנו גט והיא פטולה והולד ממזר" 46).

כל אותם הפסולים מן התורה להינשא שאינם שיכים לקטגוריה זו, אם הם נושאין קדושם קידושין אך גירושיהן חובה.

התורה מציינת "לא יבוא פצוע דבא וכרות שפכה בקהל ה'". כלומר שאנשי מום אלה אינם מותרין לנישואין. ואם נישאו לישראלית הרי הקידושים תופסין ובי"ד מחייב את הזוג להפרד. (דינם כדין בעלי מום.)

המשנה מגדירה אנשים אלה:

"אידהו פצוע דכא? כל שנפצעו הבצים שלו, ואפילו אחת מהן. וכרות שפכה? כל שנכרת הגיד. ואם נשתייר מהעטרה אפילו כחוט השערה כשר. פצוע דכא וכרות שפכה מותרין בגיורת ובמשוחררת, ואינן אסורין אלא מלבוא בקהל, שנאמר לא יבוא פצוע דכא וכרות שפכה בקהל ה'" 47).

ר' יהודה חולק על דברי חכמים וטוען שבעלי מומים אלו אסורים גם בגיורת. ר' יהודה אומר "ארבע קהלות הן קהל כהנים קהל לויים קהל ישראלים קהל גרים וחכמים אומרים שלושה" 48) המשנה משתמשת בשני מושגים:

1. אסור מצוה -כלומר כל קרובי משפחה המרוחקים בשלב אחד מן הערות האסורות שבתורה.

2. אסור קדושה- שאין האסור כאן משום ערוה כי אם משום קדושת כהנים וקדושת עם ישראל. בהגדרה השניה כלולות " אלמנה לכהן גדול, גרושה וחליצה לכהן הדיוט, ממזרת ונתינה לישראל ובת ישראל לנתין וממזר"49).

ההגדרה הראשונה נוצרה ע"י הרבנים, שאסרו על נישואים קרובים בין בני המשפחות. ההגדרה השניה היא מדברי תורה. אם אדם מחייבי הלאויים שבתורה (אסור שבקדושה כגון כהן גדול וכו') נושא אשה הפסולה לנישואין מן התורה הרי הקידושין תופסין, ויש לאשה כתובה והגירושין הן חובה.

"אלמנה לכהן גדול גרושה וחלוצה לכהן הדיוט הרי היא כאשתו לכל דבר. ויש לה כתובה פירות ומזונות ובלאות וזכאי במציאתה ובמעשה ידיה ובהפרת נדריה. ויורשה ומיטמא לה ויש לו בה קידושין וצריכה הימנו גט. היא פסולה והולד פסול" 50).

כלומר בזה שהכהן נשא לאשה אחת מהנשים המוגדרות ב"אסור קדושה."

הריחו חייב בשארה, כסותה "והאשה והילד פטולים מלאכול בתרומה. אבל במדה והכהן נשא לאשה אחת מאלה המוגדרות ב"אסור מצוה"-

"שניות מדברי סופרים אינה כאשתו לכל דבר ואין לה לא כתובה ולא פירות ולא מזונות ולא בלאות וזכאי במציאתה ובמעשה ידיה ובהפרת נדריה וירושה ומטמא לה ויש לו בה קדושין וצריכה הימנו גט היא כשרה והולד כשר כופין אותו להוציא" 51).

מתוך שתי הצטטות שהבאתי אנו יכולים להבחין כיצד הרבנים במקרה הראשון מחמירים על הגבר (שחייב במזונותיה של האשה, ובכתובתה) ובמקרה השני מחמירים ביותר על האשה (הבעל אינו חייב במזונותיה של האשה, ויוצאת בלא גט). ר' שמעון בן אליעזר מסביר מדוע במקרה הראשון שלנו האשה יוצאת בכתובתה! בכדי להרתיע את הבעל ע"י קנס זה.

" אמר ר' שמעון בן אלעזר מפני מה אמרו אלמנה לכהן גדול יש לה כתובה מפני שהוא כשר והיא פסולה, כל מקום שהוא כשר והיא פסולה, קנסו אותו ליתן לה כתובה"51).

במקרה השני ע'י הקנס החמור שמטילים על האשה (אין לה מזונות ויוצאת שלא בכתובה) בכדי שיהא קל לבעל להפטר מאשתו.

" מפני מה אמרו שניות מדברי סופרים אין להם כתובה מפני שהוא כשר והיא כשירה וכל מקום שהוא כשר והיא כשרה קנסו אותה כתובתה כדי((שלא) ראה הערות) שתהא קלה בעיניו להוציאה" 51).

עד כה אנו רואים שענשים חמורים נקבעו לאיסורי נישואים מדרבנן (אסור מצוה) הגורם לכך לדעת ר' מאיר הוא שהרבנים רצו שתקנתם תקבל חינוך ושהברירות יזהרו בהם.

" רבי מאיר אומר זו מדברי תורה ואין דברי תורה צריכים חיזוק וזו מדברי סופרים ודברי סופרים צריכין חזוק" 51).

המשנה קובעת שכל השגיות מדברי סופרים - קרובי משפחה המרוחקים שלב אחד מן העריות שבתורה אין להן לא כתובה ולא מזונות ואין דין המכריח את הבעל לגרש את האשה, ואין לאשה כל כתובה. ובמדה שאדם עובד על "אסור קדושה" - הרי בית דין כופין על הבעל להוציא ולאשה יש כתובה 52). והסבות הן כפי שציינתי לעיל.

פ ר ק ו'

אשה שסטתה (שם רע)

הסטיה היא אחד הטעמים היסודיים לגירושין בכל חוקי העולם. לפי ההלכה היהודית הסטיה יכולה להיות אך ורק מצידה של האשה, כי ההלכה העתיקה הכירה בזכותו של הגבר לשאת יותר מאשה אחת. לפי החוק היהודי אם הבעל התעסק עם אשה אחרת, אין בדבר משום הפרת ברית הנישואים. סטיתה של האשה יכול לשמש בשביל הבעל עילה מספקת לגירושם: ההלכה פוסקת לנו את החוק: שבכל מקרה של סטיה הבעל מחויב לגרש את אשתו. "דבר אל בני ישראל ואמרת אליהם איש איש כי תשטה אשתו". למה נאמרה פרשה זו לפי שהוא אומר כי יקח איש אשה ובעלה וגו' (כי מצא בה ערות דבר וכתב לה ספר כריתות וגו') לא שמענו אלא בזמן שיש לו עדים שיוצאה ממנו בגט אבל ספק נבעלה ספק לא נבעלה לא שמענו מה יעשה לה. ת"ל דבר אל בני ישראל ואמרת אליהם איש איש כי תשטה אשתו הרי הכתו' זקוקה שתהא שותה מים המרים לכך נאמרה הפרשה" 53). הסוג האחד של הסטיה הוא של אשה שזנתה מאחרי בעלה. אם האשה נתפשה במעשה ע'י עד אחד בלבד אסור לבעלה להמשיך לחיות אתה והגירושין הם חובה והיא יוצאת שלא בכתובה.

"אמר עד אחד: אני ראיתיה שנטמאת-לא היתה שותה.

ולא עוד אלא אפילו עבד, אפילו שפחה, הרי אלו נאמנין אף לפסלה מכתובתה" 54)

הסוג השני של הסטיה לפי המקרא הוא: אם הבעל התרה באשתו תחילה שלא תתיחד עם אדם מסוים, והיא נתיחדה. אם הוא קינא לה בפני עדים, אף על פי שאין עדים שהיא זנתה הרי היא אסורה על בעלה.

"כיצד מקנא לה? אמר לה בפני שנים: אל תדברי עם אותו פלוני, ודברה עמו- עדין היא מותרת לביתה ומתרת לאכול בתרומה. נכנסה עמו לבית השתר, ושהתה עמו כדי טמאה - אסורה לביתה"55).והאשה יוצאת שלא בכתובתה.

ר' אליעזר קיצוני מאד ביחס לאשה סוטה. הוא קובע את הלכתו שאם אדם קנא לאשתו, והיתה שמועה שהיא נסתרה. חייב הוא לגרשה ולתת את כתובתה -

"מי שקנא לאשתו ונסתרה, אפילו שמע מעוף הפורח - יוציא ויתן כתובה, דברי ר' אליעזר" 56).

נראה שגישת ר' אליעזר היא שברגע שהבעל חושד באשתו הרי "שלום הבית" הוא מפוקפק מאד, ומוטב שבני הזוג יפרדו. ר' יהושע מאידך חולק על דעתו של ר' אליעזר וטוען שהבעל מגרש ונותן את כתובתה של האשה, רק עד שהשמועה תתפשט במידה כזו שהכל משוחחים על כך. -"רבי יהושע אומר: עד שישאו ויתנו בה מוזרות בלבנה" 56).

שני תנאים רבי ישמעאל ורבי שמעון בר יוחאי פוסקים כרבי אליעזר וטוענים שברגע שיוצא על האשה שם רע הרי היא אסורה לבעלה.

"ואם לא נטמאה האשה וגו'. רבי ישמעאל אומר וכי מי טמאה שהכתוב מטהרה ומה תלמוד לומר ואם לא נטמאה האשה וטהורה היא. אלא מגיד הכתוב כיון שיצא עליה

שם רע אסורה לבעלה. רשב"י אומר לא תעלה על דעתך שהזכות תולה במים המרים. אלא אם לא נטמאה האשה וטהורה היא. למה נאמר לפי שהוא אומר ואיש אשר ינאף את אשת איש (ויקרא כ') לא שמענו אלא בזמן שיש לה עדים והתרו בה שהיא במיתה. יש לה עדים ולא התרו בה פטורה מן המיתה. הואיל ופטורה מן המיתה תהיה מותרת לבעלה אמרת ספק נבעלה ספק לא נבעלה אסורה לבעל ק'ו לשנבעלה ודאי. אלא הרי היא בכלל שנאמר כי יקח איש אשה ובעלה" 57).

לדעתו של רשב"י הבעל מוציא את האשה מתוך "והיה אם לא תמצא חן בעיניו", וחייב בכתובתה. המשנה קובעת את ההלכה: באם האשה מעידה על עצמה שזנתה הרי היא מאבדת את בתובתה ויוצאת בגט. "אם אמרה טמאה אני-שוברת כתובתה ויוצאת".58)

המושג "שם רע" העסיק את התנאים השונים. כל תנא הרחיב המושג הזה עד שכל דבר שנראה שלילי בהתנהגותה של האשה נקבע כשם רע, "אכלה בשוק, גרגרה בשוק, הניקה בשוק בכולן רבי מאיר אומר -תצא" 59). לדעתו של רבי מאיר כל דבר שמנוול את האשה ברבים הוא בחזקת שם רע. רבי עקיבא חולק על הגדרה זו של שם רע, וטוען: אם הכל משוחחין בגנותה הרי זה בחזקת שם רע. "רבי עקיבא אומר: משישאו ויתנו בה מוזרות כלבנה" 59). ר' יוחנן בן נורי חולק על דעתם של ר' עקיבא ושל ר' מאיר ומעיד על האבסורד שבדבריהם: אמר לו ר' יוחנן בן נורי: אם כן, לא הנחת בת לאברהם אבינו שיושבת תחת בעלה, והתורה אמרה: כי מצא בה ערות דבר וכו" 59).

לפי דעתו של ר' יוחנן בן נורי האשה יוצאת ע'י בעלה אך ורק אם מצא בה ערות דבר - כלומר מעשה זימה. באם התורה נתכונה לדבריו של ר' עקיבא או של רבי מאיר הרי ששום אשה לא היתה יכולה להגיע לדרגה אידיאלית זו של האשה. את גישתו הקיצונית של רבי

מאיר אנו יכולים לראות בתוספתא. נראה שהלכתו היתה שעל הבעל להיות תקיף ושורר בביתו. הוא מסיב את הנשים לקבוצות שונות. כשם שיש למאכלים מסוימים חסידים מסוימים כן גם תשים.

"היה רבי מאיר אומר כשם שדעות במאכל כך דעות בנשים. יש לך אדם שהזבוב עובד על גבי כוסו, מניחו ואינו טועמו. זה חלק רע בנשים, שנתן עיניו באשתו לגרשה. יש לך אדם שהזבוב שוכן בתוך כוסו (וזורקו) ואין שותהו כגון פפוס בן יהודה שנעל דלת בפני אשתו ויצא. ויש לך אדם שהזבוב נופל בתוך כוסו (זורקו) ושותהו. זו מדת כל אדם (שראה) את אשתו שמדברת עם שכניה ועם קרובותיה ומניחה" 91).

לדעת רבי מאיר לכל בני האדם ישנן חסרונות מסוימים. והוא במידה מסוימת יכול להבין את סלחנותם של הגברים לנשותיהם. אך הוא לא יכול לסלוח לאדם:

"שהזבוב נופל לתוך תמחו שלו (נוטלו) ומוצצו וזורקו ואוכל את מה שבתוכה, זו מדת אדם רשע. (שראה) את אשתו יוצאת וראשה פרוע, יוצאת ודדיה פרומין (גס בעבדיה לבה גם בשפחותיה יוצאה וטווה בשוק רוחצת) ומשחקת עם כל אדם. מצוה לגרשה שנאמר: (דברים כ"ד) כי יקח איש ובעלה ויצאה מביתו (וגו) הכתוב קראו אחד שאינו בן זוגו של ראשון. הראשון הוציאה מפני עבירה (זה) בא ונתקל בה (השני) אם זכה לשמים מוציאה מתחת ידו ואם לאו לסוף (שקוברתו) שנאמר או כי ימות האיש האחרון (וגו) כדאי האיש הזה למיתה (שאשה זו כנס לתוך ביתו) הנותן עיניו באשתו שתמות וירשנה או שתמות וישא את אחותה לסוף שקוברתו, וכן היא שנתנה עיניה בבעלה שימות ותנשא לאחר (לסוף) שקוברה" 60).

ממשנתו זו של רבי מאיר אנו מסיקים את הלכותיו שאדם יכול לגרש את אשתו בנסיבות הבאות:

1. אם היא יוצאת לשוק פרועה (ראשה גלוי לכל).
2. אם חזה מגולה לרבים.
3. אם היא מתיחסת באכזריות (בבזיון) לעבדיה או שפחותיה.
4. אם היא טווה או רוחצת ברבים או מדברת (משחקת) עם כל הבריות.

רבי מאיר נראה מתוך דבריו שמתנגד הוא לנשואי גרושה. וכל

הנושא גרושה הוא כאילו מתחייב בנפשו ורק אם הוא יזכה, יכול להציל את נפשו . מכל מקום נראה מתוך הלכותיו של רבי מאיר שהבעל יכול להוציא את אשתו בלא כתובה, אם מדות אלה נמצאות בה.

אם האשה מזלזלת במצוות מסוימות הרי זה טעם מספיק לגירושין. הגירושין כאן אינם חובה והם ניתנים לפירוש בידי הבעל. האשה יכולה לאבד את כתובתה במקרים אלו רק במידה והבעל התרה בה בפני שני עדים והיא המשיכה בעבירותיה. עבירות אלה מתחלקות לשני סוגים:

א. עבירות על דת משה.
ב. עבירות על דת יהודית

ארבע העבירות המשתייכות לדת משה הן:

א. מאכילה את הבעל דבר שאינו מעושר.
ב. מקימת עם בעלה יחסי ביאה שהיא עדיין בנדתה (מבלי ידיעת הבעל).
ג. אינה מפרישה חלה מבצקה.
ד. נודרת ואינה מקיימת.

בעבירותיה אלה האשה גורמת שיעבור בלא יודעין על המצוות אלה.

מעבירות על דת יהודית המשנה מציינת שלוש עבירות:

א. יוצאת ברבים כשראשה גלוי.
ב. טווה ברבים.
ג. מרבה שיחה בטלה עם בני אדם.
אבא שאול מציין עבירה רביעית השיכת לקבוצה זו. הוא:
ד. שמקללת את הורי בעלה בפניו.
רבי טרפון מכליל לקבוצה זו עבירה חמישית:
ה. כל המדברת בקול. (כלומר שמשמיעה בורבים קולה על עניני ביאה.)

"ואלו יוצאות שלא בכתובה: העוברת על דת משה ויהודית. ואיזו היא דת משה? מאכילתו שאינו מעושר. ומשמשתו נידה, ולא קיצה לה חלה. ונודרת ואינה מקיימת. ואיזוהי דת יהודית? יוצאת וראשה פרוע, וטווה בשוק, ומדברת עם כל אדם. אבא שאול אומר: אף המקללת יולדיו בפניו. רבי טרפון אומר: אף הקולנית (ואיזו היא קולנית? לכשהיא ביתה ושכניה שומעין קולה)" 61).

לפי המשנה בכל אלה הרשות בידי הבעל להוציא את אשתו בלי כל

כתובה. התוספתא יש לה את המושג דת משה וישראל במקום ההגדרה המשנאית דת משה ויהודית. היא טוענת שצורת לבושה של האשה ברבים ויחסה לבני אדם או לעבדיה ושפחותיה טוטה מדיני ישראל והבעל מגרשה מבלי כתובתה.

פ ר ק ז'

טענת בתולים

במידה שאדם נושא אשה ולא מוצא לה בתולים יש ביכולתו לגרשה בלא כתובתה. כפי שהמשנה מציינת כתובתה של בתולה היא מאתיים זוז. ובמדה שהבעל מוכיח שהאשה לא היתה בתולה משנשאה, חייבת האשה להוכיח את בתוליה. היא חייבת להביא ראיה ממשית לדבריה. היא יכולה להגן על כתובתה של מאתיים זוז במידה והיא מוכיחה שהיא נאנסה תוך תקופת אירוסיה, או שאבדה את בתוליה בתאונה לאחר אירושיה. ההלכה מציינת:

> "הנושא את האשה ולא מצא לה בתולים, היא אומרת משארסתני נאנסתי, ונסתחפה שדך, והלה אומר: לא כי, אלא עד שלא ארסתיך, והיה מקחי מקח טעות - רבן גמליאל ורבי אליעזר אומרים: נאמנת. ר' יהושע אומר: לא מפיה אנו חיי חייך! אלא הרי זו בחזקת בעולה עד שלא תתארס, והטעתו עד שתביא ראיה לדבריה". 62)

לפי משנה זו הבעל יכול להוציא את האשה מסיבת חוסר בתולים. לפי ר' גמליאל ורבי אליעזר מאמינים לאשה, ובמדה שהבעל רוצה לגרשה, הרי חייב לשלם לה את כתובתה מאתיים זוז (כתובת בתולה). ר' יהושע מאידך טוען: שהיא יוצאת שלא בכתובה, עד שהיא תוכיח שבתקופת אירוסיה היא אבדה את בתוליה תוך תאונה או דבר אחר. אדם שארס אשה והיה נוהג לאכול בבית אביה, ביהודה (מנהג המקום) לא יכול לטעון טענת בתולים. מאחר וכשהוא היה

שוהה בבית אביה היה מחיחד אתה, ויש חשש שמא הוא עצמו בא עליה.

"האוכל אצל חמיו ביהודה שלא בעדים, אינו יכול לטעון טענת בתולים, מפני שמתיחד עמה" 63).

פ ר ק ח

האונס והשם עליליות דברים

המקרא מציין:

"כי ימצא איש נערה בתולה אשר לא אורשה ותפשה ושכב עמה ונמצאו. ונתן האיש השוכב עמה לאבי הנערה חמשים כסף ולו תהיה לאשה תחת אשר ענה לא יוכל לשלחה כל ימיו" 64).

לפי המקרא האונס חייב מן התורה לשאת את האנוסה ואינו רשאי לגרשה לעולם. אבי הנערה מקבל מידי האונס מוהר בסכום של חמשים שקל, כדין מוהר הבתולות. חכמי ישראל כנראה שלא הוצרכו לדאוג לכתובתה של האונסת מאחר ואין הבעל יכול לשלח את האשה. אבל במידה והאשה הנאנסת רוצה גט מבעלה הרי מותר לה.

"מה בין האונס למפתה. האונס נותן את הצער והמפתה אינו נותן את הצער. ר' שמע אומר זה וזה אין נותנין את הצער מפני שסופן לכך. אמרו לו אינו דומה הנבעלת ברצון לנבעלת שלא ברצון. אף על פי שאמרו האונס נותן מיד אבל כשיוציא אין נותן כלום. ר' יוסי בר' יהודה אומר נותן כתובה מנה. אף על פי שאמרו המפתה שיוציא אבל בשתה ופגמה נותן מיד. מה בין הנותן מיד לנותן לאחר זמן. שהנותן מיד אם מתה אביה יורשה והנותן לאחר זמן אם מתה בעלה יורשה" 65).

לפי הלכתו של ר' יוסי בר יהודה האנוסה יכולה להתגרש וכתובתה מנה בלבד. כפי שציינתי למעלה שהאונס אינו יכול לגרש את אשתו עולמית והוא "שותה בעציצו". כלומר, אין הוא יכול לגרשה בגלל מומיה או מחלתה (ככל אדם אחר).

" כיצד הוא שותה בעציצו? אפילו היא חגרת אפילון
היא טומא ואפילו היא מוכת שחין. נמצא בה דבר ערוה,
או שאינה ראויה לבוא בישראל - אינו רשאי לקימה,
שנאמר: ולו תהיה לאשה - אשה הראויה לו" 66).

כלומר רק במידה והנאנטת נתפשה על דבר שנות או שהיא "אינה ראויה לבוא בקהל" הוא חייב לגרשה. אותו דין חל על אדם שהעליל על אשתו שלא מצא לה את בתוליה. הורי האשה הוכיחו לבית דין על מציאת בתולי בתם, בי"ד קונס את הבעל ב-100 כסף.

"לו תהיה לאשה לא יכול שלחה כל ימיו" 67).

כלומר, גם כאן הבעל יכול לגרשה אך ורק אם הוכיח שהיא זנתה כפי שצוין למעלה בדין אונס.

פ ר ק ט'

מומין שבבעל ובאשה

מצבו הפיזיולוגי של הבעל הוא סיבה חוקית לגירושין. ההלכה הכירה בזכותה של האשה לגרש את בעלה, וביתר דיוק לתבוע גט מבעלה ואם בית דין מכירים בצדקת תביעתה, הרי כופין את הבעל לתת לה גט. המשנה מפרטת את אותם מחלות ומלאכות שהאשה יכולה לטעון ולזכות בגטה:

"ואלו שכופין אותן להוציא מכה שחין, ובעל פיליפוס
והמקצץ והמצרף נחושת, והברטי בין שהיו בם עד
שלא נשאו, ובין משנשאו נולדו" 68).

ההלכה העתיקה קובעת שבבעל אם מחמת מום שבגוף כמו פיליפוס - ריח רע בפה (לפי התלמוד) אם מחמת מלאכתו כגון הברטי, שהוא מעבד עורות, או מהתך נחושת, היא סיבה מספיקה

לגירושין. אין זה משנה לפי דעת ההלכה אם מומים ומלאכות אלה ידעה האשה עליהם לפני נשואיה או שמומים ומלאכות אלה חלו לאחר הנשואים. ר' מאיר מרחיק לכת וטוען:

"ועל כולן אמר ר' מאיר: אף על פי שהתנה עמה, יכולה היא שתאמר: סבורה הייתי שאני יכולה לקבל, ועכשיו איני יכולה לקבל" 68).

לדעתו אפילו אם הבעל התנה עמה לפני הנשואים על המומים שלו ועל המלאכות שלו, בכל זאת טוען ר' מאיר, האשה זכאית לגירושין. גישתו של ר' מאיר היא אנושית מאד.

יחסי המין בין הבעל לאשה חייבים להיות בריאים. ברגע שאחד מבני הזוג נדחה מחברו, הרי ממילא אין "שלום בית" ומטב שבני הזוג יפרדו. מה עוד אם האשה נסתה להאמין שתוכל לקיים יחסי אישות עם הבעל למרות מומיו הגופניים או המלאכות שבהן הוא מתעסק. מכל מקום ר' מאיר קובע את הלכתו שהיא זכאית לגירושין, ובי"ד כופה על הבעל להוציא את האשה. בנקודה זו חכמים מתנגדים לגישתו של ר' מאיר וטוענים:

"וחכמים אומרים: מקבלת היא על כרחה, חוץ ממכה שחין, מפני שממקתו" 68).

אם הבעל התנה עם האשה על מלאכותיו ומומיו, הרי אין בי"ד יכול לכוף את הבעל להוציא את האשה, ואין האשה זכאית לגט. האשה זכאית לגט רק במקרה ומחלת הבעל היא שחין - כאן עמדתם של החכמים נובעת מתוך גורם רפואי גרידא, שכתוצאה מיחסי מין בין הבעל החולה בשחין לבין אשתו בשרו מתמסמס. עמדתם של החכמים משתנה, במידה והבעל מת, ובנים אין לו, הרי גם התנאים שהתנה עמה מתו עמו. אם היבם רוצה ליבמה, ומלאכתו היא אחת מהמלאכות שהמשנה הזכירה הרי היא נחלצת ומקבלת את כתובתה. הלכה זו נובעת

מתוך :

"מעשה בצידון בברסי אחד שמת, והיה לו אח ברסי- אמרו חכמים: יכולה היא שתאמר: לאחיך הייתי יכולה לקבל, ולך אינני יכולה לקבל". 68)

התוספתא באה וממלאה את מה שהמשנה החסירה וטוענת שבי"ד יכול להכריח את הבעל להוציא את האשה ולתת כתובתה, בזמן שאחד משני הצדדים רוצה בדבר (גט), אך אם שניהם רוצים להמשיך לחיות את חייהם בשלוה, למרות מומיו של הבעל אין בי"ד יכול לכוף על בני הזוג להפרד כי אלא רק במקרה אחד בלבד, והוא שהבעל מוכה שחין:

"אימתי אמרו יוציא ייתן כתובה בזמן שהוא רוצה והיא אינה רוצה. היא רוצה והוא אינו רוצה. אם היו שניהם רוצים יקיימו (מוכה שחין ואכ"פ ששניהם רוצים לא יקיימו)"69).

דעתו של ר' שמעון בן גמליאל היא אחרת. הוא מבדיל בין כמה מיני שחין, ורק אם הבעל לוקה בשחין הגרוע ביותר הרי לדעתו בית דין יכול לכפות את פרידת הזוג. זאת אנו מוצאים:

"אמר רשב"ג מצאני זקן אחד (ממוכי שחין) סמוך לצפורי ואמר לי כ"ד (מיני שחין ואין לך בכול) שהאשה רעה לו אלא בבעלי ראתן בלבד " 69).

כלומר - בי"ד אינו יכול להכריח את בני הזוג להפרד אם הם רוצים להמשיך לחיות יחד אלא, אם הבעל לקה בשחין הריאות. המשנה העתיקה מביעה את עמדתה כלפי הבעיה אם מומי הבעל קרו לאחר הנשואין והיא קובעת:

"האיש שנולדו בו מומין אין כופין אותו להוציא" 70).

כלומר בי"ד לא יכול לחבוע את הבעל לגרש את אשתו, והאשה לא יכולה לתבוע את גטה וכתובתה.ר' שמעון בן גמליאל כנראה מקבל

את ההלכה של המשנה אלא שהוא מוסיף:

"במה דברים אמורים? במומים הקטנים. אבל במומין הגדולים - כופין אותו להוציא" 70).

כלומר שהמשנה מתכוונת - אם המומים הקטנים שקרו לגבר חלו אחרי הנשואין הרי אין בי"ד יכול להכריח את הבעל לגרש את האשה, ואין האשה זכאית לגט ולכתובה. אבל אם נמצע הבעל אחרי הנשואין במומין גדולים, זכאית האשה לגט ולכתובה, ובית דין יכולים לכוף את הבעל להוציא. התוספתא מבהירה את דברי ר' שמעון בן גמליאל ומפרשת את דבריו שבמשנה:

" ר' שמעון בן גמליאל אומר (אם היה חיגר באחת מרגליו או סומא באחת מעיניו, מומין גדולין) הן יוציא ויתן כתובה. אידהו מקמץ ה בורסי ויש אומרים זה המקמץ צואה מצרף נחושת זה (המתיך נחושת) ר"י בר יהודה אומר בעל פוליפוס - זה ריח הפה" 71).

יוצא מכן, שלפי ר' שמעון בן גמליאל מומין גדולים אלו המומין הנראים לעין כל עובר ושב.

באם חלה טעות כל שהיא בנישואין עשוי הדבר להביא לידי ביטול הגירושין או לגירושה של האשה בלא כתובתה. ישנם שני סוגי טעויות: האחד היא טעות ביודעין: כלומר, שהאשה ידעה אמת מטוימת והעלימה אותה מבעלה לפני הנשואין, והטעות השניה: טעות שלא מדעת-כלומר האשה לא ידעה על כל מום שבה, עד לאחר נשואיה. המשנה דנה בבעיה זו וקובעת לנו:

"המקדש את האשה על מנת שאין עליה נדרים, ונמצאו עליה נדרים, אינה מקודשת" 72).

אם הבעל התנה לפני נשואיו שהוא נושא את האשה על מנת שאין

'עליה כל נדרים ובסוף מתגלה שהיו לה נדרים כל שהם, הרי הקדושין מבוטלים באופן אוטומטי.

" כנסה סתם ונמצאו עליה נדרים-תצא שלא בכתובה" 72).

אם הבעל נשא את האשה בלי כל תנאי ולאחר הנשואין נתגלה שהיא חייבת בנדרים, הרי הבעל יכול לגרשה מבלי לתת לה את כתובתה. אם הבעל לפני נשואיו התנה עם האשה שהוא נושאה בתנאי שאין לה כל מום ולאחר הנשואין מתגלה שהיא בעלת מום כל שהוא הנשואין אינם תופסים.

"על מנת שאין בה מומין, ונמצאו בה מומין, אינה מקודשת".

אבל אם הוא נשא אותה בלי כל תנאי, ולאחר הנשואין נתגלה לו שהיא בעלת מום הרי זוהי סיבה מספקת לבעל לגרש את אשתו, והיא יוצאת בלא כתובה. ההלכה העתיקה קובעת כלל:

" כל המומין הפוסלין בכוהנים פוסלין בנשים" 72).

כלומר כל אותם מומים הפוסלים את הכהן מלשמש בבית המקדש פוסלין גם את הנשים מהנשואין. ואם נשואין כאלה מתבצעים, הרי הבעל יכול לטעון טענת "מקח טעות" ולהוציא את האשה בלי כתובה.

הבעיה אם האשה שנתקדשה או שנתארסה סתם ונמצאו עליה מומין יוצאת בלא כתובה, תפסה מקום נרחב במשנה. ר' מאיר טוען שענין יציאת האשה במקרה זה שלא בכתובה חייב להקבע משתי בחינות:

א. אם המומין שקרו לנערה שנתארסה, והיא עודנה בבית אביה - במקרה זה לדעת ר' מאיר על האב להוכיח שמומי בתו קרו לאחר האירוסין, באם האב מוכיח שהמומין קרו אחר הארוסין, הרי הבעל חייב לשלם את הכתובה. לפי החוק היהודי נערה שנתארסה, היא אשה לכל דבר, והיא מבחינת ההלכה ברשותו של הבעל.

ב. אם הנערה נכנסה לרשותו של הבעל, כלומר שעזבה את בית אביה,

הבעל חייב להוכיח שמומיה של אשתו היו קימים לפני האירוסין, ורק אז יכול הוא להוציא את אשתו בכתובתה. " היו בה מומין ועודה בבית אביה - האב צריך להביא ראיה שמשנתארסה נולדו בה מומין הללו, ונסתחפה שדהו. נכנסה לרשות הבעל - הבעל צריך להביא ראיה, שעד שלא נתארסה היו בה מומין אלו, והיה מקחו מקח טעות, דברי ר' מאיר"73).

החכמים חולקים על משנתו של ר' מאיר וטוענים שהבעל יכול לטעון טענת מקח טעות, אם המומין הם נסתרים, אבל אם מומי האשה הם מומים גלויים חייב הוא לתת את כתובתה. יתר על כן היה בית מרחץ באותה העיר, אפילו מומין שבסתר הבעל אינו יכול לטעון. מאחר ולפי טענתם של חכמים, הבעל מתענין ע'י קרובותיו אם יש מומים בנערתו ואם לאו.

"וחכמים אומרים: במה הדברים אמורים? במומין שבסתר אבל במומין שבגלוי, אינו יכול לטעון. ואם יש מרחץ באותה העיר - אף מומין שבסתר אינו יכול לטעון, מפני שהוא בודקה בקרובותיו"73).

התוספתא מוסיפה על כלליה של המשנה בקשר למומי האשה שלושה דברים:

" כל המומין הפוסלין בכהנים פוסלים בנשים יתר עליהן הנשים: ריח הפה, וריח הזיעה ושמוא שאין לה שער" 74).

כלומר, אם הבעל מוצא באשתו אחד ממומים אלה הרי יש בכוחו להוציא את האשה בלא כתובה. לפי התוספתא:

"האומר לחבירו קדש לי בתך זו על מנת שאין בה מומין אמר לו בתי זו חולה היא שוטה היא נדפית היא ומשועממת היא. היה בה מום אחד מהן וסנפה בין המומין הרי זה מקח טעות. מומין הללו ומום אחר עמהן אין זה מקח טעות. מודים חכמים לר' מאיר במומין שברבן להוולד עמה, שא"ע שהיא אצל בעלה אביה צריך להביא ראיה. כנסה סתם ונמצאו בה מומין ונדרים הרי זה יקיים" 75).

לפי התוספתא אם ציין את מומה של בתו בפני הבעל, אין הבעל יכול לטעון טענת מקח טעות וחייב הוא לתת לאשה את כתובתה.

החכמים בתוספתא מסכימים עם ר' מאיר שאפילו אם האשה עזבה את בית אביה והלכה לבית בעלה, האב צריך תמיד להוכיח שמומי בתו קרו לאחר שנתארסה. אם הבעל כנס את האשה סתם, מבלי כל תנאי, ורק אחר כך נתגלה לו שהיא בעלת מום או שהיא חייבת נדרים, הוא אינו יכול לטעון טענת מקח וטעות, ובאם הוא מגרש את האשה הרי הוא חייב גם בכתובתה. התוספתא מסבירה את ההלכה שבאם אדם מקדש את האשה על תנאי שלא יהיו עליה נדרים ולבסוף מתגלה שהאשה חייבת נדרים, הקדושין אינם תופסין. התוספתא כאן מסכימה עם המשנה, אך אם האשה הלכה למישהו שיתיר את נדרה והוא התיר, הרי קידושיה קידושין. אותו חוק תופס במומין:

> "המקדש את האשה ע"מ שאין (לה) נדרים ונמצאו עליה נדרים אינה מקודשת. הלכה אצל חכם והתיר לה את נדרה הרי זו מקודשת. כנסה סתם ונמצאו עליה נדרים תצא שלא בכתובה. הלכה אצל חכם והתיר לה, הרי זה יקיים. ע"מ שאין בה מום אין אינה מקודשת. הלכה אצל רופא וריפאה הרי זו מקודשת. כנסה סתם ונמצאו בה מומין תצא שלא בכתובה. באלו נדרים אמרו כגון שנדרה שלא (לאכול) בשר ושלא (לשתות) יין ושלא ללבוש בגדי צבעונין" 76).

התוספתא מגדירה את הנדרים שקשה לאשה לעמוד בהם. אם היא לא אמרה עליהם לבעל, הרי היא יוצאת שלא בכתובה (בשר, יין, בגדים צבעונין). גישתו של ר' מאיר בקשר לאשה נדרנית, יסתבר לנו מהקטע הבא:

> "האשה שנדרה בנדיר ושמע בעלה ולא הפר לה.ר' מאיר (ור"י) אומרים הוא נתן (אצבעו) בין שיניה שאם רצה להפר יפר ואם אמר אי אפשי באשה נדרנית יוציא ויתן כתובה" 77).

לפי דיני התורה הבעל יכול להפר את נדריה של האשה, מיד

כשהוא שומע אותה נודרת.

" ואם ביום שמע אישה יניא אותה והפר את נדרה אשר עליה ואת מבטא שפתיה אשר אסרה על נפשה וה' יסלח לה, כל נדר וכל שבועת אסר לענות נפש אישה יקימנו ואישה יפרנו" 78).

ר' מאיר טוען שעצם העובדה שהבעל לא הפר את נדרה של אשתו מעידה על כך שבכוונתו היה להוציאה. ואם יש ברצונו להוציאה הרי חייב הוא לתת לה את כתובתה. ר"י ור"ש חולקים על גישתו של רבי מאיר ונקודת המוצא של עמדתם היא האשה.

" ר"י ור"ש אומרים: היא נתנה (אצבעה) בין שיניו שאם רצה להפר אינו יכול (אמר) אי אפשי באשה נזירה, תצא שלא בכתובה" 77).

כלומר, האשה עצמה נתנה בידי בעלה את ההזדמנות הטובה ביותר להוציא אותה שלא בכתובתה.

החרש לפי ההלכה אין לו כח משפטי לקדושין. כדי שלא לקפחו מחיי הנשואין, הותר לו להנשא (ואין נישואי חרש או חרשת אלא מדברי טופרים 79). החרשת אין לה כתובה, כדי שגברים לא ימנעו מלקחתה לאשה. הבעל מצדו אין לו כל זכויות ביחס לאשתו החרשת. אותו הדין חל בקשר לחרש שנשא אשה פקחית:

" חרש שנשא פקחת, ופקח שנשא חרשת, אם רצה -יוציא ואם רצה - יקיים" 80).

לפי המשנה חרש שנשא פקחת, או פקח שנשא חרשת יכולים לגרש את נשותיהם מבלי כל כתובה, מתי שירצו (כי עצם הנשואין עצמם אינם תופסין).

" כשם שהוא כונס ברמיזה, כך הוא מוציא ברמיזה"80). צורת הגירושין כאן היא ע"י רמיזה כשם שהנשואין נעשו ברמיזה. אבל אם אדם נשא אשה ולאחר הנשואין היא נתחרשה, לפי המשנה הבעל יכול לגרשה, כלומר ההחלטה היא בידי הבעל. אבל אם האשה

יצאה מדעתה, הבעל לא יכול לגרשה. הסיבה כמובן היא סיבה אנושית שלא תהא האשה הפקר לבריות.

"פקח שמא פקחת, ונתחרשה: אם רצה - יוציא, ואם רצה יקיים. נשתטית - לא יוציא. נתחרש הוא או נשתטה - אינו מוציא עולמית" 80).

יתר על כן המשנה קובעת: אם הבעל אבד את שמיעתו, דבורו או יצא מדעתו לאחר נשואיו, אי אפשר להכריח אותו לגרש את אשתו לעולם, מאחר ונשואיו תפסו מלכתחילה שהיה שפוי בדעתו וחסר כל מום. ר' יוחנן בן נורי חולק על דבר זה וטוען שכשם שהאיש (אם לא נתחרש לאחר נשואיו) אינו מוציא את האשה, כן אותו הדין חייב לחול לגבי האשה שנתחרשה שלא תוכל להתגרש.

"אמר ר' יוחנן בן נורי: מפני מה האשה שנתחרשה יוצאה והאיש שנתחרש אינו מוציא? 80).

החכמים מסבירים לר' יוחנן בן נורי שאין דינו של האיש דומה לזה של האשה ביחס לגירושין. האשה מתגרשת ע'י הבעל ברצונה או שלא ברצונה, והאיש אינו מגרש כי ברצונו, ואינו תלוי בכל סיבה שהיא:

"אמרו לו: אינו דומה האיש המגרש לאשה המתגרשת, שהאשה יוצאה לרצונה ושלא לרצונה, והאיש אינו מוציא אלא לרצונו" 80).

מתוך דבריהם של חכמים אנו לומדים כלל יסודי לגישתם, שהבעל יכול לגרש את אשתו בכל עת ובכל שעה, ואין החוק מכיר בזכותה של האשה לגרש את בעלה. כהוכחה לדבריהם, מביאים החכמים ראיה מר' יוחנן בן גדגדה שקבע: חרשת שהשיאה האב, בעודה קטנה, ונשואיה נשואים גמורים, והיא בעצמה מקבלת את הגט. אף הפיקחת שנתחרשה, דינה כדין חרשת שהשיאה אביה. ואף על פי שנשואיה גמורים, היא מתגרשת, לפי שאין צורך בדעתה.

" העיד רבי יוחנן בן גדגדה על החרשת שהשיאה אביה שהיא יוצאת בגט. אמרו לו: אף כיוצא בזה" 81).

פ ר ק י'

נדה

האשה שנשאה וכל פעם שהיא באה במגע מיני עם בעלה, זב דם ממקורה, מותר לה לשמשו שלוש פעמים יתר על כן היא חייבת להתגרש. מותר לה להנשא לשלושה אנשים שונים, אך במידה והיא מגלה דם ביאתה, הריהי אסורה להנשא לרביעי. כן אסורה היא במגע מיני עד שהיא בודקת את עצמה ובטוחה שאין נזילת דם.

"הרי שהייתה נושאת וראתה דם בשעת תשמיש. משמשת פעם ראשונה, שניה ושלישית מכאן ואילך אינה משמשת אלא תתגרש ותנשא לאחר. נשאת לאחר והיתה רואה דם בשעת תשמיש משמשת פעם ראשונה שניה ושלישית מכאן ואילך לא תשמש. אלא תתגרש ותנשא לאחר. עד כמה מותרת לנשא עד שלוש יתה מכאן לא תינשא עד שתבדוק עצמה בשפופרות" 82).

פ ר ק י"א'

צרכי ריפוי

המשנה מציינת שאם האשה חלתה, הבעל חייב לספק לאשתו כל צרכי רפואתה. ההלכה רואה בצרכי רפואת האשה חלק מהמזונות שהבעל התחייב בהן.

"לקתה חייב לרפאתה. מאר: הרי גיטה וכתובתה, תרפה את עצמה רשאי" 83).

לפי המשנה העתיקה הבעל רשאי לגרש את האשה במידה והיא חולה, אלא שהוא מתחייב לשלם לה את כתובתה (לפי זה אפשר לראות גם את עמדתם של התנאים הראשונים שאין הבעל חייב במזונות אשתו לאחר גירושיה). התוספתא גם היא מביעה את דעתה בנושא זה וקובעת: צרכי הרפואה של האשה הן כמזונותיה. הבעל חייב בהן.

רבי שמעון בן גמליאל טוען שדין רפואה הוא כמזונות רק במידה והבעל יודע כמה יעלה לו ריפויה של האשה. אבל במידה ורפואתה של האשה יעלה על המשוער והדבר יגרום להתרוששותו הריהו יכול לגרשה וחייב לתת את כתובתה.

"היתה ניזונת מנכסיו וצריכה רפואה הרי היא כמזונות. רבי שמעון בן גמליאל אומר, רפואה שיש לה קצבה (נתרפא מכתובתה ושאין לה) קצבה הרי היא כמזונות. היו שני בצורת ואמר לה טלי גיטיך וכתובתיך, צאי ופרנסי את עצמך הרשות בידו" 84).

התנאים המאוחרים ראו עול גדול בהלכה שנתנה רשות לבעל לגרש את אשתו אם היא חולה, וטענו שהבעל חייב לרפאות את אשתו עד שהיא תבריא. הם דורשים הלכה זו מקל וחומר מ"אשה שבויה". כשם שאשה שבויה חייב הבעל לגרשה ע"י גט, ולא עוד אלא אם היתה חולה, חייב הוא לחכות עד שהיא תבריא על אחת כמה וכמה לגבי נערת ישראל:

" ושלחתה לנפשה ולא לבית אלוהיה, ושלחתה בגט כדברי ר' יונתן. ואם היתה חולה ימתין לה עד שתבריא. קל וחומר לבנות ישראל שהן קדושות וטהורות".85)

פ ר ק יב'

מצוות פריה ורביה

אחת הסיבות העיקריות המוצדקות לגירושין היא עקרותה של האשה. אין עקרותה של האשה נקבעת רק לאחר שהבעל שהה עם אשתו עשר שנים ולא ילדה. האיש חייב לגרש את אשתו מאחר והוא מצווה בפריה ורביה. מאידך, אם הבעל הוא עקר, האשה לא יכולה לבוא בטענה זו ולזכות בגירושיה: מצוה זו היא כל כך חשובה בעיני

התנאים, שרק במקרה אחד הבעל יכול להחזיק באשתו, במידה ויש לו בנים מאשה אחרת, ולא חייב הוא לגרש את האשה וכמובן לתת את כתובתה:

"לא יבטל אדם מפריה ורביה, אלא אם כן יש לו בנים" 86).

המשנה העתיקה קובעת את חשיבותה של מצוות פריה ורביה.

כאן חולקים בית שמאי ובית הלל על המלה בנים:

" בית שמאי אומרים: שני זכרים, ובית הלל אומרים: זכר ונקבה, שנאמר זכר ונקבה בראם" 86).

כלומר, לפי בית שמאי הבעל יכול לגרש את אשתו, רק אם אין לו שני בנים זכרים, כי רק ע'י זה הוא מקיים את מצוות פריה ורביה. בית הלל טוענים שאדם יוצא חובת פריה ורביה ע"י זה שיש לו בן ובת, ואינו יכול להוציא את אשתו בטענת פריה ורביה.

כפי שאמרתי לעיל עקרותה של האשה נקבעת לאחר שהיא שהתה עם בעלה עשר שנים ולא ילדה, ובתנאי שהיא הפילה במשך זמן נשואיהם. תנאים אלה מתיחסים לאשה רק לנשואיה הראשונים או השניים -

" נשא אשה, ושהה עמה עשר שנים, ולא ילדה-אינו רשאי לבטל. גרשה-מותרת לנשא לאחר ורשאי השני לשהות עמה עשר שנים. ואם הפילה מונה משעה שהפילה. האיש מצוה על פריה ורביה אבל לא האשה" 86).

החכמים טוענים שהאיש מצווה במצוות פריה ורביה ואין כך האשה. ר' יוחנן בן ברוקא חולק על דברי חכמים וטוען שגם האשה וגם האיש מצוים על פריה ורביה. יוצא מכך שלפי דעתו של ר' יוחנן בן ברוקא, האשה יכולה לתבוע את גיטה משום "פריה ורביה".

"רבי יוחנן בן ברוקא אומר: על שניהם הוא אומר:
ויברך אתם אלוהים ויאמר להם "פרו ורבו" 86).

התוספתא מוסיפה על המשנה וטוענת שהאשה זכאית בכתובתה, באם היא מתגרשת בגלל סיבת פריה ורביה, היא מראה לנו מאין היא מקבלת הלכה זו:-

"נשא אשה ושהה עמה עשר שנים ולא ילדה אינו רשאי לבטל אלא יוציא ויתן כתובה. שמא לא זכה ליבנות ממנה. ואף על פי שאין ראיה לדבר זכר לדבר שנאמר מקץ עשר שנים לשבת אברם בארץ כנען (לפי דרכונו). למדנו שאין ישיבת חוצה לארץ (עולה) מן המנין"87).

לדעת התוספתא, אם עקרותה של האשה חלה בחוץ לארץ אין הבעל יכול לגרשה בגלל עקרותה. הלכה זו קובעת התוספתא, "ממעשה שהיה בארם".

מקטע אחר בתוספתא אנו מסיקים הלכות, שאם הבעל היה זקן או חולה, או שהיה בבית האסורים, או שיצא למדינת הים, אין תקופה זו נכללת בתוך "עשר השנים". לפי דעת התוספתא, מותרת האשה להנשא שלוש פעמים לאדם בלי ילדים. בכל שלושת המקרים היא יוצאת בכתובתה. באם היא רוצה להנשא בפעם הרביעית, התוספתא קובעת שהיא יכולה להנשא לאדם שיש לו אשה ובנים. באם היא נשאה בפעם הרביעית לאדם בלי כל ילדים, הרי היא יוצאת שלא בכתובה.

"מי שהיה בעלה זקן או חולה או (שהיה בעלה) חבוש בבית האסורים או שהלך (בעלה) למדינת הים אין עולין (להם) מן המנין. גרשה תלך לתנשא לאחר שמא לא זכתה לבנות ממנו. ועד כמה מותרת להנשא. עד ג'. יתר על כן לא תנשא אלא למי שיש לו אשה ובנים. נשאת למי שאין לו אשה ובנים תצא שלא בכתובה. מפני שנשואיה נשואי טעות"88).

ר' עקיבא מחמיר במצות פריה ורביה, ורואה במי שחי עם אשה עקרה כאילו הוא רוצח -

"רבי עקיבא אומר: כל השופך דמים ה"ז מבטל את הדמות שנאמר שופך דם האדם באדם דמו ישפך" 88).

כלומר, כל המשחית את זרעו בבשרה של עקרה "דמו ישפך"-חייב מיתה.

ר' אליעזר בן עזריה ובן עזאי גם מחשיבים את מצות פריה ורביה כמצוה החשובה ביותר, וע'י מצות פריה ורביה, האדם הוא כאילו מפאר את הבורא:

"רבי אליעזר בן עזריה אומר כל שאינו עוסק בפריה ורביה הרי זה שופך דמים (ומקטין) את הדמות (שנאמר) כי בצלם אלוהים עשה את האדם, ואתם פרו ורבו. בן עזאי אומר- כל מי שאינו עוסק בפריה ורביה הרי זה שופך דמים (ומבטל את הדמות) שנאמר כי בצלם אלוהים עשה את האדם וכתוב ואתם פרו ורבו. אמר לו רבי אלעזר בן עזריה: נאים דברים כשהן יוצאים מפי עושיהן. יש נאה דורש ואין נאה מקיים נאה מקיים ואין נאה דורש. בן עזאי נאה דורש ואין נאה מקיים. אמר לו: מה אעשה, חשקה נפשי בתורה ותקיים העולם באחרים" 88).

המשנה אוסרת על אדם לשאת אילונית בגלל מצות פריה ורביה, הוא יכול לשאת אילונית רק במידה ויש לו אשה ובנים. והוא הדין בכהן. ר' יהודה מחמיר בכוהן, שאפילו אם יש לו אשה ובנים אסור לו לשאתה והיא בחזקת אשה זונה -

" כהן הדיוט לא ישא אילונית אלא אם כן יש לו אשה ובנים. ר' יהודה אומר: אף על פי שיש לו אשה ובנים, לא ישא אילונית, שהיא זונה האמורה בתורה"89).

כפי שאנו רואים ההלכה העתיקה קובעת את חשיבות "פריה ורביה" ומתירה לכהן לישא אשה אילונית, בתנאי שיש לו אשה ובנים, כלומר שכבר קיים את מצות פריה ורביה (משנה זו כנראה מתירה גם לישראל

לשאת אילונית, וזה אנו לומדים מקל וחומר בכהן). ר' יהודה מחמיר בכהן מאשר בישראל וקובע: שכל אשה שנבעלת לא "לשם פריה ורביה" נקראת זונה. ולזו התורה נתכוונה בהזהירה את הכהנים:

"אשה זונה וחללה לא יקחו" (90).

חכמים חולקים על הגדרה זו של ר' יהודה וטוענים:

"וחכמים אומרים: אין זונה אלא גיורת, ומשוחררת, ושנבעלה בעילת זנות" (89).

כלומר המושג זונה במקרא, נתכוון לאותן נשים שנתגיירו או, שפחה כנענית שנשתחררה, שיש לחשוש שנבעלו לפני גיורן או לפני שחרורן ע"י גוי או ע"י עבד. וכמו כן ישראלית שנבעלה מאדם שהיא אסורה להנשא לו. כל אלה המוזכרות אסורות להינשא לכהן.

פ ר ק י"ב

דיני מורדת

האשה המסרבת לחיות חיי אישות עם בעלה נקראת מורדת. המושג הזה אינו חל לגבי אשה המסרבת לקיים אחד מחיובים אחרים שהיא חייבת בהם לבעלה כאשה. כגון סרובה לעשות מלאכה בביתה.

האשה יכולה לטעון שאינה יכולה להבעל לבעלה מחמת טעמים שהיא מוכיחה, ובית דין קובע אם יש בדבריה ממש או לא. התנאים הראשונים קבעו שאשה המורדת מבעלה- כלומר שסירבה להיזקק לבעל נקנסת בשבעה דינרים, שמופחתים לה מדי שבוע בשבוע מכתובתה. אם היא עמדה במריה, מחכים עד שכתובתה בטלה מחמת הקנס, ואחר כך היא יוצאת בגט.

"המורדת על בעלה, פוחתין לה מכתובתה שבעה דינרין בשבת. ר' יהודה אומר שבעה טרפעיקין. עד מתי הוא פוחת עד כנגד כתובתה. ר' יוסי אומר לעולם הוא פוחת והולך שמא תיפול לה ירושה ממקום אחר גובה הימנה" 91).

המחלוקת בין ר' יהודה לבין ר' יוסי היא שלדעת הראשון אין האיש יכול להשהות את גירושה של המורדת ולהמשיך ולהפחית את הקנס מרכוש שנפל בחלקה לאחר שמרדה. ר' יוסי מחמיר וטוען שהבעל אינו מגרש את המורדת והוא ממשיך להפחית לה את הקנס מהסכום שנפל בירושתה. התוספתא מראה לנו שהתנאים המאוחרים יותר שינו את החוק, ונהגו שבמשך ארבע או חמשה שבועות מתרים באשה המורדת ברבים. אם האשה ממשיכה לעמוד במרדה הרי היא מאבדת את כתובתה מיד.

"המורדת על בעלה פוחתין לה מכתובתה שבעה דינרין בשבת. ר' יהודה אומר שבעה טרפעקים זו משנה ראשונה. רבותינו התקינו שיהו (מתרין בה)ארבע וחמשה שבתות זו אחר זו. פעמים בשבת (יתר על כן אפילו כתובתה מאה מנה אבדה הכל)אחת ארוסה ואחת נשואה ואחת שומרת יבם אפילו נידה ואפילו חולה"92).

מאידך המשנה קובעת שאם הגבר מסתייג מלקיים יחסי מין עם אשתו "מורד" והוא נקנס מדי שבוע בשבוע בשלושה דינרין המוספים על כתובתה של האשה.

"וכן המורד על אשתו, מוסיפין לה על כתובתה שלושה דינרין בשבת, ורבי יהודה אומר שלושה טרפעקין"91).

המשנה העתיקה הכירה בזכותה זו של האשה. האשה כפי שציינתי למעלה בסעיף "שארה כסותה ועונתה" יכולה לתבוע את גירושה והיא יוצאת בכתובתה. לפי ההלכה המקראית האשה אינה יכולה לגרש את בעלה. המקרא מבין את ההלכה "ויצאה מביתו" וחכמים הסיקו את ההלכה מפישוטו של המקרא.

" ויצאה מביתו — מלמד שהאשה יוצאה מלפני האיש"93).

כשם שהאיש מכניס את האשה לביתו כך הוא במקרה של גירושין, מוציאה מביתו. ההלכה המשנאית הכירה בזכותה של האשה לתבוע את גירושה מבעלה. אם בית דין היו מכירים בצדקת תביעתה הרי היו כופין על הבעל לתת לה גט. ההלכה המשנאית העתיקה מציינת:

" בראשונה היו אומרים: שלוש נשים יוצאות ונוטלות כתובה, האומרת טמאה אני לך, שמים ביני לביניך, נטולה אני מן היהודים"94).

לפי המשנה העתיקה יוצא, שאשה הטוענת שנאנסה ושאינה יכולה לקיים יחסי מין עם בעלה מאחר ואין לו כח-גברא או שהיא אוסרת על עצמה בנדר לקיים יחסי מין עם כל יהודי שהוא, חרי הבעל מצווה לגרשה, והן נוטלות את כתובתן. במקרים המובאים מובטח לבית דין שאין בני הזוג יכולים לדור תחת קורת גג אחד.

התנאים המאוחרים צמצמו את זכותה של האשה לגירושין אלה וטענו שהאשה חייבת להביא הוכחות חותכות שדבריה נכונים, ורק לאחר שהאשה הביאה את הוכחותיה, בית דין מכיר בזכותה לגירושין ובקבלת הכתובה.

" חזרו לומר: שלא תהא אשה נותנת עיניה באחר ומקלקלת על בעלה. אלא האומרת: טמאה אני לך- תביא ראיה לדבריה. שמים ביני לביניך- יעשו דרך בקשה. נטולה אני מן היהודים - יפר חלקו, ותהא משמשתו, ותהא נטולה מן היהודים" 94).

התנאים המאוחרים רצו להקשות על האשה את תביעתה לגירושין, לכן במקרה הראשון שטענה שהיא נטמאה חייבת להוכיח את דבריה, מתוך חשש שמא היא משתמשת באמתלה זו לקבל את גירושיה ולהנשא לאחר.

במקרה השני, בית דין ינסה לפייס את בני הזוג, במקרה השלישי, התנאים האחרונים מציעים שהבעל יכול להפר את נדרה של האשה במיה והדבר נוגע לו ומותר לו לחיות אתה.

במיה והבעל מת או מגרשה, הרי הנדר שנדרה תופס. התוספתא מציינת שבמידה והאשה נודרת:

"נטולה אני מהיהודים אם משמשתיך אני. ר' נתן אומר לא יפר - וחכמים אומרים יפר" 95).

חכמים פוסקים לפי הכלל "דברים שבינו לבינה יכול הבעל להפר".

התוספתא מסבירה מדוע התנאים המאוחרים פסקו שאשה שאינה יכולה לקיים יחסים מיניים עם הבעל, הרי בי"ד ינסו לפייס ביניהם. הדוגמא שמביאה התוספתא היא מחיי אברהם ושרה. התנאים מבינים מתוך טענתה של שרה ישפוט ה' ביני ובינך. האשמה ששרה מאשימה את אברהם שפרש מחיי אישות אתה.

" האומרת לבעלה השמים ביני לבינך יעשה דרך בקשה (ביניהן) שכן מצינו (באמבו שרה שאמרה לאבינו אברהם) ישפוט ה' ביני ובינך. אלא כך אמרה לו: גרש האמה הזאת ואת בנה -מלמד שהיתה (אמנו שרה) רואה את ישמעאל (בונה) במטין וצד חגבין (ומעלה ומקטיר) לעבודת כוכבין. אמרה שמא ילמד יצחק בני כך וילך ויעבד כך. ונמצא שם שמים מתחלל. בדבר אמר לה לאחר שזכין לו לאדם חבין לו (אחר) שעשינוה מלכה אחר שעשינוה גבירה והכנסנוה לגדולה זו ונטרנוה מתוך בתינו מה הבריות אומרות עלינו. לא נמצא שם שמים מתחלל. בדבר אמרה לו הוא ואתה אומר חילול השם בדבר (זה) יכריע המקום בין דברי לדבריך. הכריע המקום בין דבריה לדבריו שנאמר כל אשר תאמר אליך שרה שמע בקולה שאין ת"ל כל ומה תלמד כל. מלמד שהכריע לשניה והכריע לראשונה מה שניה על אודות הגר (אף הראשונה על אודות הגר)" 96).

מתוך דברי התוספתא יוצא שהבעל חייב לנסות לפייס את אשתו במידה והיא טוענת שאין לה חיי אישות אתו.

האשה הראשונה של הגבר יכולה לתבוע מבעלה שיגרש את אשתו השניה. עלינו לזכור כי בתקופת המשנה התפתחה האמונה שארבעים יום לפני יציאת הולד ממעי אמו בת קול יוצאת ומכריזה בן פלוני לפלונית. לפיכך האשה הראשונה היא האשה החוקית של הגבר מבחינת הנשואין. את זה אנו יכולים להסיק מתוך הקטע הבא:

"ותאמר לאברהם גרש האמה הזאת ואת בנה. וגו' אמרה שרה לאברהם כתוב גט גירושין ושלח את האמה הזאת, ובנה מעלי ומעל בני מן העוה"ז ומן העוה"ב.

---ר' יהודה אומר באותו הלילה נגלה הקב"ה על אברהם אבינו אמר לו: אברהם אי אתה יודע שהיתה שרה ראויה לך ממעי אמה. היא חברתך ואשת נעוריך. לא נקראת הגר אשתך ולא נקראת שרה שפחתך שנאמר (בראשית י"ז) אבל שרה אשתך יולדת לך בן. הגר לא נקראת אשתך אלא שפחתך וכל שדברה שרה באמת דברה אל ירע בעיניך על הנער ועל אמתך. השכים אברהם ונתן גט גרושין וכתב לה, ונתן לה" 97).

כל הנשים שעוברות על מצוות הדת, כלומר שיוצאות לרשות הרבים ומעורטלות, ומרבות שיחות בטלות, או שאינן מקצות חלה או נודרות ואינן מקימות, בית דין חייב להתרות בן, ובעליהן מוציאין אותן שלא בכתובתן. אולם אם הבעלים לא התרו בנשים אלה שתשנינה את דרכן למוטב, הרי הם חייבים לגרש והנשים יוצאות בכתובתן.

"כל אלו נשים שעברו על הדת צריכות התראה יוצאות שלא בכתובה. לא התרה בהן יוציא ויתן כתובה. כל אלו שאמרו יוציא ויתן כתובה - אין צריך לומר מאתיים לבתולה ומנה לאלמנה. יתר על כן אפילו כתובתה מאה מנה אבדה את הכל ונוטלת בלאות שמוצאת לפניה" 98).

פרק י"ד

אילונית

אחת מהדוגמאות לנשואי טעויות ללא כל כוונה של האשה להטעות את הבעל היא אילונית. אילונית היא אשה שנתפתחו בגופה סימנים גבריים. (אילונית מלשון איל, כלומר זכר, והוא כינוי למי שאין לה סימני אשה, ואינה ראויה ללד)99. מצב זה מתגלה לאשה עצמה רק לאחר שהיא מתבגרת. לפי המשנה, הגירושין במקרה זה הם חובה על הבעל. "המוציא את אשתו משום אילונית" 100). לפי המשנה הבעל מגרש את האילונית ואין לה כל כתובה.

"הממאנת, השניה, והאילונית - אין להם כתובה, ולא פירות ולא מזונות ולא בלאות" 101).

כלומר, דיני שארה כסותה ועונתה לא חלים כאן. אך אם הבעל ידע שהאשה היא אילונית והוא נשא אותה, הוא לא יכול לטעון שכאן היה מקח טעות, ואין האשה יוצאת בלא כתובה, הוא חייב בשארה כסותה "ואם מתחילה נשאה לשם אילונית, יש לה כתובה" 101). יתר על כן, המשנה מטבירה אם האשה נתגרשה משום אילונית, והיא נשאה לאדם אחר, וילדה לו בנים, היא אינה יכולה לתבוע מבעלה הראשון את כתובתה:

"נשאת לאחר, והיו לה בנים הימנו והיא תובעת כתובתה - אמר רבי יהודה: אומרים לה: שתיקותיך יפה לך מדבוריך"100).

כלומר, לדעת ר' יהודה אין האשה שיצאה מבעלה בגלל "אילונית" רשאית לתבוע את כתובתה. ר' אליעזר בר' יוסי חולק על דברי ר' יהודה וטוען שבמקרה זה נוהגין לפנים משורת הדין ונותנין לה את הכתובה מאחר שהיא כשרה-

"המוציא את אשתו משום אילונית ונשאת לאחר והיו לה בנים והיא תובעת כתובתה מן הראשון משום רבי יהודה בן בתורה אמרו: אומרים לה שתיקותיך (יפה) מדיבוריך. רבי אליעזר בר' יוסי אומר משום אילונית ונותנק לה כתובתה בחזקת שהיא כשרה" 102).

פ ר ק ט"ו

מלאכות שהאשה חייבת

לפי ההלכה הישנה חייבת האשה במלאכות שונות בבית בעלה והן: טוחנת ואופה מכבסת מבשלת וכו'. היא רשאית להטיל כל מלאכות אלה על עבדים ושפחות שהביאה יחד אתה מבית אביה לבית בעלה, ודיה אם הביאה ארבע שפחות שהיא פטורה מלעשות כל מלאכה -

"אלו מלאכות שהאשה עושה לבעלה: טוחנת, ואופה ומכבסת, מבשלת ומניקה את בנה, מצעת לו את המטה, ועושה בצמר. הכניסה לו שפחה אחת - טוחנת, ולא אופה ומכבסת. שתים - אינה מבשלת, ואינה מניקה את בנה. שלש אינה מצעת לו את המטה ואינה עושה בצמר, ארבעה - יושבת בקדתדרא" 103)

ר' אליעזר חולק על משנה זו וטוען:

" ר' אליעזר אומר: אפילו הכניסה לו מאה שפחות כופה לעשות בצמר, שהבטלה מביאה לידי זמה" 103).

כלומר, האשה חייבת להתעסק במלאכת הצמר, כדי שהיא לא תשתעמם. ר' שמעון בן גמליאל מרחיק לכת וטוען שאשה יכולה וזכאית לגט ולכתובה, במדה ובעלה הדירה מעשית כל מלאכה :

" רבן שמעון בן גמליאל אומר: אף המדיר את אשתו מלעשות מלאכה-יוציא ויתן כתובתה שהבטלה מביאה לידי שעמום" 103).

בשום אופן האשה אסור לה להבטל לגמרי ממלאכה. ההוספתא מראה לנו על אלו שחן מלאכות שאין הבעל יכול להכריח את אשתו מלעשות:

מלאכות שהאשה עושה לבעלה-שבעה גופי (מלאכה) מנו

ושאר לא הוצרכו למנות (כופה לעשות לבנו ולבתה לאחיו ולאחיה ולהטיל לפני בהמתו) מקום שלא נהגו (א' מכל אלו) אינו יכול לכופה.
ר' יהודה אומר אף אין כופה לעשות (פשתן מפני שמסריח את הפה) ומשרביט את השפתיים. נדרה שלא להניק את בנה ב"ש אומרים שומטת (את דדיה) ובית הלל אומרים כופה (אותה). נתגרשה אין כופין אותה להניק. אם היה בנה מכירה נותנין לה (שכר) ומניקתו מפני השכנה. אין האיש כופה את אשתו שתניק את בן חבירו ואין האשה כופה את בעלה שתניק את בן חברתה" 104).

לפי התוספתא שבע המלאכות שהאשה חייבת בהן, היא חייבת בהן כלפי בעלה, ואין בכח הבעל להכריחה לעשות מלאכות אלה בשביל אחרים. אמנם התוספתא מסתייגת וקובעת: הכל בהתאם למנהג המקום. בעיר שהנשים נוהגות לבצע מלאכות אלו לבני המשפחה הקרובים ביותר יכול הבעל לכופה לעשות. אך אם במקום שלא נהגו כן, הרי הבעל אינו יכול להכריחה לעשות מלאכות אלה לאחרים.

הבעל כמו כן, אינו יכול להכריח את האשה לעשות מלאכות שינוולו אותה, שכתוצאה מעשית פשתן, פיה יסריח, ומראה שפתיה ישתנה. באם האשה נדרה לא להניק את בנה - בית שמאי טוענים היא יכולה להשמיט את דדיה, אבל בית הלל טוענים שהבעל חייב להכריחה כי עבודת היניקה היא כלולה בשבע גופי המלאכות שהאשה חייבת בהם.

פ ר ק טיז

פדיון שבויים

אחת הבעיות הכאובות של תקופת ההלכה היא בעית פדיון שבויים. באותם הימים, היו שודדים מתנפלים על כפרי ישראל ושובים את הנשים. השובים לאחר מעשה היו דורשים מהקהילה היהודית לפדות נשים אלו בכסף. ההלכה הקדומה הטילה את חובת פדיונה של השבויה (אם היתה נשואה) על הבעל.

ככל שההפתחה והתרחבה ההלכה, היא בד בבד הרחיבה את אחריותו של הבעל לפדיון אשתו, עד כדי כך שאנו מוצאים במשנה אחת מן התנאים שבכתובה, שבו הבעל מתחייב לפדותה:

"אם תשתבאי אפרקניך ואותבניך לי לאנתו ובכהנת אהדרניך למדינתיך" 105).
"נשאת - יתר עליו הבעל שאוכל פירות בחייה וחייב במזונותיה, בפרקונה" 106).

אך ככל שההלכה הלכה ונתרחבה היא באותה המדה הרחיבה את חובתו של הבעל לפדיון אשתו. לפי משנה אחרת אנו רואים שאחד מתנאי הכתובה היה שהבעל מתחייב לפדות את אשתו ולהחזירה אליו לאשה.-

"אם תשתבאי אפרקניך ואתבניך לי לאנתו, ובכהנת: אהדרניך למדינתיך" 105).

יתר על כן אפילו אם הבעל לא כתב לאשתו בכתובתה שהוא יפדנה, בית דין מחייבו לקיים תנאים אלה. אין הבעל יכול לגרש את אשתו במידה והיא שבויה, ואינו רשאי לתת לה את כתובתה בכדי שהיא תפדה את עצמה.

"נשבית חייב לפדותה ואם אמר: הרי גטה וכתובתה, תפדה את עצמה -אינו רשאי" 107).

עמדתה של התוספתא היא שונה במקרה זה והיא מבדילה בין שני מקרים של שבויות. האחד באשה שנשבתה ע"י המלכות, (כלומר ע"י השלטון החוקי) והשני - באשה שנשבתה ע"י שודדים. במקרה הראשון אין הבעל חייב לפדותה, במקרה השני הוא חייב. הבעיה עתה היא מה מעמדה של האשה לאחר שהיא נפדתה. התוספתא טוענת - מכל תלוי בבעל, אם הוא רוצה להמשיך את חייו אתה הרי הוא יכול, ולא הוא מוציאה בכתובתה. אם האשה נשבתה לאחר מות הבעל אין היבם

חייב לפדותה, יתר על כן אפילו אם היא נשבתה בעוד בעלה בחיים ואח"כ הוא מת, אין היבמים חייבים לפדותה -

"נשבית - אין חייב לפדותה. במה דברים אמורים בשבורית מלכות, אבל בשבורית (ליסטית) פודה. אם רצה לקיים יקיים, ואם לאו יוציא ויתן כתובה (מנה), נשבית לאחר מיתת בעלה אין (יבמין)חייבים לפדותה ולא עוד אלא אפילו נשבית בחיי בעלה, ולאחר כן מת בעלה אין (יבמין) חייבים לפדותה"108).

המשנה מעלה את מעמדה של האשה שנאסרה ע"י גויים. ההלכה מבדילה בנסיבות המאסר. האחד שהאשה נאסרה בבלל סכום כסף שהיתה חייבת, השני - בגלל עיבורה שחייבים עליה מיתה. במקרה הראשון האשה מותרת לבעלה ובשני היא אסורה לבעלה. במקרה השני חוששין שמא היא הצילה את נפשה ע"י זה שהסכימה להבעל לאחד מאוסריה. במקרה הראשון אין חשש כזה, מאחר ואוסריה רוצים לקבל את ממונם, לכן שומרים עליה כראוי. אפילו אם בעלה הוא כהן הרי היא מותרת לו.

עיר שהיתה במצור כל הכוהנות שהיו בתוכה אסורות להנשא לכהן, אלא אם באו עדים והעידו שהן לא נבלעו ע"י הצרים, ואין בי"ד מקבל את עדותן של הנשים שטענו שלא נטמאו ע"י הכובשים. מתוך מקרה מסוים שקרה לרבי זכריה בן הקצב, אפילו שהוא נשבע שאשתו היתה אתו כל הזמן - מרגע כיבושה של ירושלים ע"י האויב ועד שעזבו, בכל אופן בי"ד לא קבל את שבועתו.

" האשה שנחבשה בידי גויים על ידי ממון -מותרת לבעלה. על ידי נפשות אסורה לבעלה. עיר שכבשה נרקום, כל כוהנות שנמצאו בתוכן פסולות. ואם יש להן עדים אפילו עבד, אפילו שפחה-הרי אלו נאמנין ואין אדם נאמן ע"י עצמו. אמר רבי זכריה בן הקצב: המעון הזה! לא זזה ידה מתוך ידי, משעה שנכנסו הגויים לירושלים ועד שיצאו. אמרו לו: אין אדם מעיד על עצמו" 109).

פ ר ק י"ז

קבורה

אחד מחיובי הבעל לגבי האשה הוא לשאת בהוצאות קבורתה. מבחינה הסטורית ראינו כבר באברהם שדאג לקבורתה של שרה, ויעקב דאג לקבורתה של רחל ולאה. אחד מתנאי ההלכה הוא שהבעל חייב בקבורתה של אשתו לפי כבודה -

"נשאת - יתר עליו הבעל שאוכל פירות בחייה, וחייב במזונותיה, בפרקונה ובקבורתה" 110).

ר' יהודה קובע קבורה מינימלית שהבעל חייב, אפילו אם הוא עני:-

"רבי יהודה אומר: אפילו עני שבישראל לא יפחות שני חלילים ומקוננת"110).

פ ר ק י"ט

מקומות מגורין

מקום המגורים מהוה את אחת הבעיות של בני הזוג. מה עוד אם שני בני הזוג באים כל אחד ממקום מגורים אחר. המשנה מחלקת את שטחה של א"י לענייני נשואין לשלוש ארצות: א. יהודה ב. עבר הירדן ג. הגליל. כלומר, אם הבעל נשא את האשה באחת מארצות אלה, הוא אינו יכול להכריחה לצאת אתו לארץ אחרת. יתר על כן, אין הבעל יכול להכריח את אשתו להעביר את מקום מגוריהם מהעיר שבה הם מתגוררים לעיר אחרת או לעיר גדולה יותר. הסיבה היא בריאותית. מאחר ושינויים אקלימיים משפיעים על בריאותה של האשה. אבל, אם ערים אלו שיכות לאותו חבל ארץ הרי מותר. כמו כן

אדם יכול לחייב את אשתו לעבור מדירה רעועה לדירה יפה אך לא להיפך. הסיבה גם כן בריאותית. ר" שמעון בן גמליאל קובע הלכה. אין להכריח את האשה לעזוב את מגורה הרעוע ולעבור לדירה יפה יותר, מאחר שהתנאים החדשים של האשה יערערו את גופה החלוש.

" שלש ארצות לנשואין: יהודה, עבר הירדן והגליל. אין מוציאין מעיר לעיר, ומכרך לכרך. אבל באותה הארץ, מוציאין מעיר לעיר ומכרך לכרך אבל לא מעיר לכר, ולא מכרך לעיר. מוציאין מנוה הרע לנוה היפה אבל לא מנוה היפה לנוה הרע. רבן שמעון בן גמליאל אומר: אף לא מנוה הרע לנוה היפה, מפני שהנוה היפה בודק" 111).

האשה לפי המשנה יכולה לעמוד על זכותה, ואם הבעל מתעקש כמובן שהוא יכול להוציאה, וחייב הוא בכתובתה. התוספתא מבהירה לנו את ההלכה. גם היא מחלקת את הארץ לצרכי נשואים לפי שלשה חלקים, טוענת שחלוקה זו תופסת במידה ושני בני הזוג באים מאותו חבל ארץ, כלומר שאחד מבני הזוג אינו יכול לכפות את דעתו על משנהו בשנוי מקום המגורים. הבעיה היא כשהגבר הוא מיהודה והאשה היא מהגליל. לדעת התוספתא בי"ד יכול להכריח את האשה לצאת. אבל אם האשה היא מיהודה והגבר מהגליל אין מכריחין את האשה לצאת לגליל, כי אם אדראבא, מכריחין את הגבר לצאת ליהודה.

"ג' ארצות לנשואין: יהודה ועבר הירדן והגליל. במה דברים אמורים: בזמן שהיה מיהודה וארס אשה מיהודה. מגליל וארס אשה מגליל. אבל אם היה מיהודה וארס אשה מגליל כופין (אותו (ה)) לצאת אע"מ כן נשאה. אם אמר לפלוני מיהודה נשאתי אשה (מגליל) אין כופין אותה לצאת. (ובגליל) כופין אותו לצאת" 112).

התוספתא קובעת שבמידה והאדם גר במקום חשוב יותר (יהודה) הרי האשה חייב לעבור אליו. במידה והיא לא רוצה בית דין כופה עליה את היציאה.

ההלכה קובעת שכל בני אדם רשאים להכריח את בני משפחתם לעלות לארץ ישראל. באותה המידה הם אינם יכולים להכריחם לעזוב את ארץ ישראל. אותו הדבר ביחס לירושלים. בעל המשפחה יכול לאלץ את המשפחה לעבור מכל מקום מגורים שהוא בארץ, לעבור לירושלים אך לא להיפך. בין הבעל בין האשה, יכולים הם להכריח זה את זו לעלות לארץ ישראל או לירושלים, ואם האשה מסרבת הרי היא יוצאת בלא כתובה -

" הכל מעלין לארץ ישראל ואין הכל מוציאין. הכל מעלין לירושלים, ואין הכל מוציאין. אחד האנשים ואחד הנשים" 113).

התוספתא מרחיבה את הלכתה ומגדירה לנו את המקומות שבהן הבעל או האשה רשאים להכריח את משנהו להתגורר -

"מוציאין מעיר שרובה עובדי כוכבים לעיר שרובה ישראל, ואין מוציאין מעיר שרובה ישראל לעיר שרובה עובדי כוכבים" 114).

לפי כך יוצא שהתוספתא פוסקת שאחד האיש או האשה יכולים לכוף האחד את השני לגור במקום שרוב התושבים הם יהודים. במידה שהבעל רוצה לעלות לארץ ישראל והיא לא רוצה לעלות בי"ד מכריחין אותה. במידה שהאשה רוצה לעלות והאיש אינו רוצה, בי"ד מכריחין אותו לצאת. ולא, הוא נותן את כתובת אשתו. אם הגבר רוצה לעזוב את הארץ והאשה מתנגדת - האשה זכאית לא לצאת. במידה שהיא רוצה לצאת מהארץ והבעל אינו רוצה מכריחין אותה שלא לצאת.

"הוא רוצה לבוא לארץ ישראל והיא אינה רוצה(לבוא) כופין אותה לבוא. היא רוצה והוא אינו רוצה כופין אותו לבוא. הוא רוצה לצאת מארץ ישראל והיא אינה רוצה אין כופין אותה לצאת. היא רוצה והוא אינו רוצה כופין (אותה שלא) לצאת" 114).

התנאים המאוחרים ראו ביציאת הבעל אחרי אשתו לחוץ לארץ מעין ניאוף והם טענו -

"--מקרבך - אין את - מצווה לצאת אחריה לחוץ לארץ (ה) עונש שמענו אזהרה שמענו - ת"ל לא תנאף" 115).

לפי מה שנכתב עד כה יוצא: אם שני בני הזוג דרים בחוץ לארץ והאשה רוצה לעבור לארץ ישראל הרי יש בכוחה להכריח את בעלה לעבור אתה. ולא, היא יכולה לדרוש את גטה ואת כתובתה. במידה שבני הזוג גרים בעיר שרובה גויים ורוצה לעבור לעיר שרובה יהודים גם כאן במידה והבעל מתנגד, היא זכאית לגטה ולכתובתה. אם בני הזוג גרים בארץ והאשה רוצה לעבור לירושלים, היא זכאית להכריח את בעלה לעבור יחד אתה. במידה והוא מתנגד, הרי הוא חייב לתת לה את גטה ואת כתובתה.

פ ר ק י"ט

נדוניה

ההלכה העתיקה מכירה בנדוניה שניתנה ע"י הורי הכלה לבעל. אמנם ההלכה לא קבעה מהו גובה של הנדוניה שהאב צריך לתת לחתנו. מכל מקום מסתבר, שדבר זה ניתן לשיקולים והמחליטים הם הורי הכלה. הם נתנו ככל שידם יכלה להשיג. בעוד שהתנאים לא התוכחו על גובה הנדוניה, הרי הם קבעו חובה מינימלית על האב לפסוק לבתו לא פחות מחמישים זוז. וכן המשיא את היתומה חייב בסכום מינימלי זה להוצאות של האשה:

"המשיא את בתו סתם לא יפחות לה פחות מחמישים זוז. פסק לה כניסה עורמה לא יאמר הבעל: כשאכניסה לביתי, אכסנה בכסותי, אלא מכסה ועודה בבית אביה. וכן המשיא את היתומה -לא

יפחות לה מחמישים זוז, אם יש בכיס מפרנסין אותה לפי כבודה." 116)

סכום הכסף שהאשה היתה מכניסה כנדוניה, היו רושמים בכתובה בתוספת 50 אחוז שהבעל קבל, ואם האשה הכניסה כנדוניה בגדים וכלי כסף ובית ששוים אינו ידוע וצריכים שומא, הסכום שנרשם בכתובה היה פחות חומש משום -

" פסקה להכניס לי אלף דינר - הוא פוסק כנגדן חמשה עשר מנה. וכנגד השום- הוא פוסק פחות חומש" 117).

האב שהבטיח לחתנו סכום כסף ואחר כך הפר את הבטחתו, אין כופין את הארוס לכנוס את הבחורה או לגרשה, והיא נתונה לחסדי הארוס.

" הפוסק מעות לחתנו ופשט לו את הרגל - תשב עד שתלבין ראשה. אדמון אומר: יכולה היא שתאמר: אלו אני פסקתי לעצמי, אשב עד שילבין ראשי, עכשיו שאבא פסק עלי, מה אני יכולה לעשות או כנוס או פטור! אמר רבי גמליאל: רואה אני את דברי אדמון" 118).

התוספתא מביאה את ההלכה ומחלוקת חכמים בנוסח אחר.

" אמר ר' יוסי לא נחלקו אדמון וחכמים על מה שפסק לה אביה, שהיא יכולה לומר אבא פסק עלי מה אני יכולה לעשות. או כנוס או פטור. על מה נחלקו? על שפסקה היא לעצמה. שאדמון אומר יכולה היא שתאמר- סבורה הייתי שאבט נותן לי, עכשיו שאין אבא נותן לי מה אני יכולה לעשות? או כנוס או פטור. אר"ג רואה אני את דברי אדמון, הפוסק מעות לבתו (הקטנה) ופשט את הרגל כופין אותו ליתן שזכין (לקטן) ואין חבין לו" 119).

פ ר ק כ'

עגונה וגירושין

ישנם כמה מקרים שנאסר על זוג להמשיך לחיות בחיי נשואיהם. כגון אם הבעל נסע לתקופה מסוימת ובאו עדים והעידו שמת. אם האשה נשאה לאדם אחר, ואחר כך שב בעלה, חובה על שני הבעלים, הנוכחי והקודם לתת לה גט והיא יוצאת בלא כתובה:

"האשה שהלך בעלה למדינת הים, ובאו ואמרו לה: מת בעלך, ונשאת, ואחר כך בא בעלה - תצא מזה ומזה, וצריכה גט מזה ומזה. ואין לה כתובה ולא פרות ולא מזונות ולא בלאות לא על זה ולא על זה. אם נטלה מזה ומזה -תחזיר" 120).

ר' יוסי חולק על המשנה וטוען שמגיעה לאשה מבעלה הראשון כתובתה:

"ר' יוסי אומר: כתובתה על נכסי בעלה הראשון"120).

רבי שמעון אומר, אם האשה נשאה על דעת עצמה, לאחר שהיא שמעה על מות בעלה," הרי היא מותר לה לחזור לבעלה הראשון ודינה כדין שוגגת, ואין הנשואין השניים תופסין -

" רבי שמעון אומר: ----ואם נטית שלא ברשות מותרת לו" 120).

אם האשה נשאה ברשות בי"ד הרי היא חייבת להתגרש מבעלה אבל היא משוחררת מקרבן שגגה. באם היא לא קבלה רשות להנשא בית דין היא חייבת להתגרש ובקרבן 121).

אם באו עדים לאשה והעידו שבעלה מת, והיא נשאה לאחר ואח"כ היא קבלה הודעה שניה, שבעלה הראשון היה חי כשהיא נשאה ורק אח"כ מת, היא חייבת להתגרש וכל ילדיה מנשואיה השניים

בתקופת חיי בעלה הראשון נחשבים לממזרים, אם ילדה לאחר מות הבעל הילדים כשרים-

"אמרו לה מת בעליך ונשאת ואחר כך אמרו לה קיים היה ומת, הרי זו יוצאת בגט. כל וולדות שילדה בחיי בעלה ממזרים לאחר מיתת בעלה כשרים" 122).

המשנה פוסקת את ההלכה הבאה: אם באו עדים אל האשה והעידו שמת בעלה ואח"כ מת בנה והיא נשאה ולאחר נשואיה אמרו לה שקודם מת בנה ואח"כ מת בעלה חייבת היא להתגרש. אם אמרו לה שמות בנה קדם למות הבעל והיא נתיבמה ואחר כך באו להעיד שחילוף הדברים היה - כלומר שהאב מת קודם ואח"כ הבן חיית האשה להתגרש מאחר שהיא אסורה היתה ליבם. ילדיה מהיבום בחזקת ממזרים. אם עדים העידו שמת הבעל והיא נשאה ואחר כך העידו שבשעת שבזמן נישואיה בעלה היה חי, הריהי חייבת להתגרש משום קנס. אם היא נהרתה בעוד בעלה בחיים הרי הילד בחזקת ממזר. אם באו עדים והעידו שבעלה מת והיא נתקדשה - כלומר, שלא נישאה מותרת לחזור לבעלה הראשון אפילו שלפי ההלכה הבעל האחרון שלו נתקדשה חייב היה לתת לה גט -

"האשה שהלך בעלה ובנה למדינת הים, ובאו ואמרו לה: מת בעליך ואחר כך מת בנך ונשאת ואחר כך אמרו לה: חלוף היו הדברים - תצא, והולד הראשון והאחרון ממזר. אמרו לה: מת בנך ואחר כך מת בעליך, ונתיבמה, ואחר כך אמרו לה: תצא והולד הראשון והאחרון ממזר. אמרו לה מת בעליך ונסת ואחר כך אמרו לה: קיים היה ומת -תצא, והולד הראשון ממזר והאחרון אינו אינו ממזר. אמרו לה: מת בעליך, ונתקדשה, ואחר כך בא בעלה - מותרת לחזור לו" 123).

אם האב מעיד שקבל את כסף קידושיה של בתו והוא לא זוכר למי הוא קידשה ? אם שנים טוענים שהם קדשוה, הרי שניהם חייבים לתת לה גט. ואם הם מגיעים לעמק השוה האחד נותן את גטה והשני

נושאה.

"קדשתי את בתי ואיני יודע למי קדשתיה--- זה אמר: אני קדשתיה וזה אמר אני קדשתיה - שניהם נותנים גט. ואם רצו - אחד נותן גט ואחד כונס" 124).

אב שנתן רשות לחבירו לקדש את בתו, ובינתיים האב קבל את כסף קידושי בתו מאדם אחר, אם קידושי האב קדמו לקידושיו של החבר הרי הקדושין קימים, ואם של חבירו קדמו הרי הקידושין תופסין, אך אם הדבר לא ברור, שני האנשים שקדשוה נותנים לה גט. השנים יכולים לסכם ביניהם ואם הם רוצים האחד יכול לתת גט והשני יכול לקחת אותה לאשה. אותו הדין חל באשה שמציעה את עצמה לקדושין ובקשה משליחה שידאג שמישהו יקדש אותה, ובפועל תיים היא קדשה את עצמה, גם כאן חלה ההלכה הקודמת:

"מי שנתן רשות לשלוחו לקדש את בתו והלך הוא וקדשה. אם שלו קדמו -קדושיו קדושין. ואם שלשלוחו קדמו - קדושיו קדושין. ואם אינו יודע - שניהם נותנים גט. ואם רצו - אחד נותן גט, ואחד כונס. וכן האשה שנתנה רשות לשליחה לקדשה, והלכה וקדשה את עצמה, אם שלה קדמו קדושיה קדושין. ואם שלשליחה קדמו- קדושיו קדושין. ואם אינו יודע - שניהם נותנים לה גט. ואם רצו אחד נותן לה גט, ואחד כונס" 125).

פ ר ק כ"א

דין ממאנת

התורה נתנה זכות להורי כל נערה לקדשה. זכות זו במיוחד נתנה לאב. אך במדה והאב אינו קיים, הזכות עוברת לאם הנערה או לאחיה. ההורים יכולים לקדש את הנערה בכל גיל שהוא. ובתקופה הקדומה היו מקדשים את הילדה בעודנה בחזקת קטנה. קידושים אלה הם כנשואים במלוא מובנה של המלה, וקדושים אלה כנשואי התורה לכל דבר. כל זמן שהילדה היא בחזקת קטנה, שעדין לא הגיעה לגיל

שתים עשרה שנה היא רשאית למאן בבעלה ולטעון שאינה רוצה בו, והיא יוצאת ממנו בלי גט. אבל אם הבעל מגרש את הקטנה, הוייהו חייב בבת ובתה ודינה כדין אשה - את זאת אנו רואים מדבריו של ר' אליעזר בן יעקב ביחס לממאנת הטוען -

" ר' אליעזר בן יעקב אומר: כל עכבה מן האיש - כאילו היא אשתו. וכל עכבה שאינה מן האיש -כאילו אינה אשתו" 126).

אחד מחילוקי הדעות בין בית שמאי לבית הלל הוא בשאלת הממאנת. כלומר מי יכולה למאן ומי לא. לדעת בית שמאי אם הורי הנערה השיאוה אין היא יכולה למאן. אבל אם היא רק נתקדשה לארוסה, היא יכולה למאן. לעומת זאת בית הלל טוענים שהקטנה יכולה למאן הן אם היא רק ארוסה, והן אם השיאוה. בקשר לבעית היבום - בית שמאי טוענים אם היא לא מיאנה בבעלה עד שמת היא יכולה למאן ביבם. בית הלל מאידך טוענים שהיא יכולה למאן הן בבעל והן ביבם. לפי בית שמאי היא יכולה למאן אך ורק בפני בעלה או בבית דין. בית הלל טוענים שהיא יכולה למאן בכל מקום. לפי בית הלל "קטנה" יכולה למאן אפילו אם השיאוה ארבע או חמשה פעמים, בית שמאי טוענים שלאחר מיאון ראשון היא ממתינה עד שהיא תגדל (למעלה משתים עשרה שנה).

"בית שמאי אומרים: אין ממאנין אלא ארוטות. ובית הלל אומרים: ארוסות ונשואות. בית שמאי אומרים: בבעל ולא ביבם. ובית הלל אומרים: בבעל וביבם. בית שמאי אומרים: בפניו, ובית הלל אומרים: בפניו ושלא בפניו. בית שמאי אומרים: בבית דין, ושלא בבית דין. אמרו להן בית שמאי: אין בנות ישראל הפקר! אלא ממאנת וממתנת עד שתגדיל, ותמאן ותנשא"127).

התוספתא מביאה לנו דעות שונות של חכמים על צורת הבעת

המיאון השונות של הילדה. נראה לפי התוספתא, שבתקופה מסוימת הלו שטרי מיאון שבי"ד כנראה נתן לבעל ושם היה כתוב נוסח המיאון. לדעת בית הלל " בית דין" שבו מצהירה הקטנה על מיאונה בבעלה יכול להיות בכל מקום, אבל בפני שלושה איש. התנאים השונים הביעו את דעתם שהילדה יכולה להביע את מיאונה בכל מקום, ותרעומת זו תיחשב למיאון הגדול ביותר-

" בראשונה היו כותבין שטרי מאונין לא שפיא ליה, ולא רעיא לי ולית היא צביא לאתנסבא ליה. בית הלל אומרים בבית דין ושלא בבית דין ובלבד שיהיו שלשה. רבי יוסי בר' יהודה ור' אלעזר בר' שמעון אומר אפילו בפני שנים. כיצד מיאון. אי אפשי בפלוני בעלי אי אפשי בקידושין שקדשוני אימה או אחי אפילו היא יושבת באפריון והלכה אצל מי שנתקדשה לו ואמרה אי אפשי בפלוני בעלי אין מיאון גדול מזה. ר' יהודה אומר אפילו נכנסה ליטול חפץ מן חנונ? ואמרה אי אפשי בפלוני בעלי אין לך מיאון גדול מזה. יותר על כן אמר רבי יהודה אפילו אורחין מסובין בפניו ואמרה אי אפשי בפלוני בעלי אין לך מיאון גדול מזה" 128).

לפי המשנה הממאנת בבעלה, ואשה הנשואה לאחד "מאיסורי נשואין דרבנן" והאילונית יוצאות שלא בכתובה, ואינן יכולות לתבוע את בעליהן על מזונותיהן. אין הבעלים חייבים בשארה וכסותה אבל אם הבעל מלכתחילה ידע שהאשה היא אילונית, כלומר שיש לה נטיות זכריות, הרי הוא חייב להוציאה בכתובה.

"הממאנת השניה והאילונית - אין להם כתובה ולא פירות ולא מזונות ולא בלאות, ואם מתחילה נשאה לשם אילונית, יש לה כתובה " 129).

לפי התוספתא במידה והקטנה מסרבת להיות עם בעלה הרי היא מאבדת את בתובתה, אבל במידה והבעל רוצה לגרש את הקטנה הרי הוא חייב לתת לה גט ומוציאה בכתובתה.

לדעת ר' אליעזר הבעל אינו זכאי במעשה ידיה של הקטנה או במציאותה ואינה נחשבית לאשתו לכל דבר, רק בדבר אחד היא אשתו לצורך המיאון. לעומתו טוען ר' יהושע שהבעל כן זאי במעשה ידיה של הקטנה, והיא אשתו לכל דבר. הזכות היחידה שיש לה, היא היציאה ממנו ע"י מיאון ולא ע"י גט.

"הממאנת באיש אין לה כתובה. נתן לה גט יש לה כתובה. ר' אליעזר אומר אין מעשה קטנה כלום ואינו זכאי לא במציאותה ולא במעשה ידיה ולא בהפר נדריה ואינה אשתו לכל דבר, בלבד שצריכה הימנו מיאון. ר' יהושוע אומר, זכאי במציאתה ובמעשה ידיה ובהפר נדריה והרי היא כאשתו לכל דבר אלא יוצאה הימנו במיאון"(130).

גילה של הקטנה הממאנת תופס מקום במשנה. המשנה קובעת שכל ילדה שידעה שהוריה השיאוה ושהיא נשאלה על כך היא יכולה למאן, אבל במידה שהחורים לא שאלו אותה, והיא לא הביעה את דעתה חזרבית או השלילית היא אינה צריכה למאן מאחר ואין היא נחשבת לאשתו של המקדש.

ר' חנינא בן אנטיגנוס טוען שענין הגיל במקרה זה הוא חשוב. כל תינוקת שאינה מסוגלת לשמור על כסף קדושיה, כלומר אם גיל הילדה פחות משש שנים היא אינה צריכה למאן, לפי ר' אליעזר דינה של קטנה הממאנת מבחינת החוק הוא לא "כאשה נשואה" והיא צריכה מבעלה מיאון-

"אידו היא קטנה שצריכה למאן? כל שהשיאוה אמה ואחיה לדעתה. השיאוה שלא לדעתה - אינה צריכה למאן. רבי חנינא בן אנטיגנוס אומר: כל תינוקת שאינה יכולה לשמר קדושיה, אינה צריכה למאן. רבי אליעזר אומר: אין מעשה קטנה כלום, אלא כמפותה, בת ישראל לכהן לא תאכל בתרומה, בת כהן לישראל - תאכל בתרומה"(131).

מעמדה של הממאנת מבחינת החוק היהודי - כגון אם היא

נחשבת לגרושה, בממידה והיא ממאנת לאדם אחר, והיא רוצה לחזור לבעלה הראשון אם היא יכולה, או אם היא מותרת לכהן - נידון במשנה. לפי ההלכה אין ממאנת נחשבת כגרושה אלא במקרה אחד בלבד, אם הבעל מפיר את קדושיה ע"י גרושין. כאן היא מקבלת גט ודינה כדין גרושה. באם היא משתחררת ע"י המיאון הרי היא מכל הבחינות כשרה לכהן והיא יכולה לשוב "לבעלה" הראשון.

"הממאנת באיש, ונשאת לאחר, וגרשה לאחר ומאנה בו, לאחר וגרשה, לאחר ומאנה בו. כל שיצאת ממנו בגט אסורה לחזור לו, במאון מותרת לחזור לו"(132).

לפי משנה אחרת:

"הממאנת באיש: הוא מותר בקרובותיה, והיא מותרת בקרוביו, ולא פסלה מן הכהונה. וזה הכלל: גט אחר מאון - אסורה לחזור לו. מאון אחר גט מותרת לחזור לו"(133).

כלומר, אם הבעל גרשה ואחר כך החזירה והיא עדיין בחלקת קטנה והיא מיאנה בו, אפילו היא נשאה לאחר ונתגרשה, הבעל יכול להחזירה ולהנשא אליה, אבל אם היא מאנה בו בהתחלה ואח"כ הוא קדש אותה ושוב נתן לה גט, אסור לו להחזירה.

הערות ומראי - מקומות

1. דברים פרק כ'ד א-ד.
2. דברים פרק כ'א י'ד.
3. דברים פרק כ'ב י'ט.
4. דברים פרק כ'ב כ'ט.
5. בראשית פרק כ'א י-טו.
6. פרקי דר' אליעזר פרק 30.
7. בראשית פרק ד'-כ'ד
8. ישעיהו פרק ג'.
9. מלאכי פרק ב' יד' - ט'ז
10. פרקי אבות
11. סוכה כ.
12. תוספתא פסחים ד' -יא.
13. בריתא שבת ל.
14 גיטין פרק ט' י' עמוד 304.
15. ספרי דבי רב רס'ט קכב.
16. מתתיהו פרק י'ט -9 (התורית החדשה).
17. שמות כ'א -יא.
18. גיטין פרק ט-י.
19. ספרא דבי רב -פרשת מצורע פרק ט' דף ע'ט עמוד ב'.
20. דברים פרק כד' א'.
21. מדרש תנאים לספר דברים-ט'ו ע. 148.
22. " " " " " " "
23. שמות פרק כא-יא.
24. כתובות ה' טעיף ו'
25. תוספתא כתובות פרק ה' טעיף ד'.

26. כתובות ה' סעיף י.

27. פרקי אבות.

28. כתובות ה' סעיף ו'

29. תוספתא כתובות ה' – סעיף ה'.

30. שמות פרק כ'א, פסוק י' יא.

31. מבלתא דר' ישמעאל פרשה ג' משפטים 5.

32. " " " " "

33 מבלת דר' ישמעאל משפטים פרשה ג'

34. מסכת כתובות פרק ה' סעיף ח'.

35. תוספתא כתובות פרק ה' סעיף ח'.

36. מסכת כתובות פרק ז' סעיף א.

37. תוספתא כתובות פרק ז' סעיף א.

38. כתובות פרק ז' סעיף ב'.

39. תוספתא כתובות פרק ז' סעיף ב'.

40. תוספתא כתובות פרק ז' סעיף ג'.

41. תוספתא כתובות ז' – ה.

42. כתובות פרק שביעי סעיף ד'.

43. כתובות פרק ז; סעיף ה'.

44. תוספתא כתובות פרק ז' סעיף ד.

45. נדרים פרק ט' סעיף ה'.

46. תוספתא צוקרמאנדל. מסכת יבמות פרק ב' סעיף 2 ע' 242.

47. מסכת יבמות פרק ח' סעיף ב'.

48. פרשת ביתצא ספרי דברי רב רמ'ז.

49. מסכת יבמות פרק ב' סעיף ד'.

50. תוספתא צוקרמאנדל יבמות פרק ב' סעיף 3 ע. 242.

51. תוספתא צוקרמאנדל יבמות פרק ב' סעיף 3 ע. 242.
52. מסכת יבמות פרק תשיעי סעיף ג'.
53. ספרי דבי רב פסקא נשא (ז) דף ג' עמוד ב'.
54 מסכת סוטה פרק ו' סעיף ג.
55. מסכת סוטה פרק א' סעיף ב.
56. " " " ו' סעיף א.
57. ספרי דבי רב פסקא נשא (יט) דף י' עמוד ב.
58. מסכת סוטה פרק א' סעיף ה.
59. ילקוט שמעוני דברים, פרשת כי תצא כ'ב.
60. תוספתא סוטה פרק ה' סעיף ה'.
61. תוספתא כתובות פרק י' סעיף ו'
62. מסכת כתובות פרק א. סעיף ו'
63. מסכת כתובות פרק א' סעיף ה'.
64. ספר דברים פרק כ'ב פסוק 29.
65. תוספתא צוקרמאנדל. מסכת כתובות פרק ג' סעיף 6.
66. מסכת כתובות פרק ג' סעיף ה'.
67. ספרי דבי רב, פרשת כי תצא סעיף רלח.
68. מסכת כתובות פרק ז' סעיף י'.
69. תוספתא כתובות פרק ז' סעיף א'.
70. מסכת כתובות פרק ז' סעיף ט.
71. תוספתא כתובות פרק ז' סעיף י'.
72. מסכת כתובות פרק ז' סעיף ז'.
73. מסכת כתובות פרק ז' סעיף ח'.
74. תוספתא כתובות פרק ז' סעיף ח'.
75. " " " " ט'.
76. " " " " ז'.

77. תוספתא נזיר פרק ג' סעיף י'.
78. ספר במדבר פרק ל' פסוקים ט' יד'.
79. חנוך אלבק, פירוש למשנה, מסכת יבמות פרק יד' סעיף א.
80. מסכת יבמות פרק י"ב סעיף א'.
81. " " " יד' סעיף ב'.
82. תוספתא צוקרמן, מסכת נידה פרק ה' סעיף א'.
83. מסכת כתובות פרק ד' סעיף ט.
84. תוספתא כתובות פרק ד' סעיף ה'.
85. ספרי דבי רב פרשת כי תצא סעיף יד' (דף קי"ג).
86. מסכת יבמות פרק ו' סעיף ו'.
87. תוספתא יבמות פרק ח'סעיף ג'.
88. תוספתא יבמות פרק ח' סעיף ח'.
89. מסכת יבמות פרק ו' סעיף ה'.
90. ספר ויקרא פרק כא' פסוק ז'.
91. מסכת כתובות פרק ה' סעיף ז.
92. תוספתא כתובות פרק ח' סעיף ו'.
93. ספרי דבי רב פרשת כי תצא סעיף רע'.
94. מסכת נדרים פרק יא' סעיף יב.
95. תוספתא צוקרמאנדל מסכת נדרים פרק ז' סעיף 8.
96. תוספתא סוטה, פרק ה' סעיף ז.
97. פרקי ר' אליעזר פרק ל'.
98. תוספתא כתובות פרק ז' סעיף ו'.
99. חנוך אלבק, פירוש למסכת גיטין פרק ד' סעיף ה'.
100. מסכת גיטין פרק ד' סעיף ח'.
101. מסכת כתובות פרק יא' סעיף ו'.
102. תוספתא גיטין פרק ג' סעיף יא.

103. מסכת כתובות פרק ה' סעיף ה.
104. תוספתא כתובות פרק ה' סעיף ג'.
105. כתובות פרק ד' סעיף ח'.
106. מסכת כתובות פרק ד' סעיף ד'.
107. " " " " " ט'.
108. " " " ג. " ז.
109. " " " ב. " ט.
110. " " " ד; " ד'.
111. " " " יג " י.
112. תוספתא " " יב' " יא.
113. מסכת " " יג " יא.
114. תוספתא " " יב; " יב.
115. מדרש תנאים לספר דברים ע' 142.
116. מסכת כתובות פרק ו' סעיף ה.
117. מסכת כתובות " " ג.
118. מסכת כתובות " יג " ח.
119. תוספתא כתובות פרק יב' סעיף י.
120. מסכת יבמות פרק תשיעי סעיף א.
121. מסכת יבמות פרק תשיעי סעיף ב'.
122. תוספתא צוקרמאנדל מסכת יבמות פרק יא סעיף 6.
123. מסכת יבמות פרק י' סעיף ג'.
124. מסכת קידושין פרק ג' סעיף י.
125. " " " ד' " ט.
126. " יבמות פרק יג' סעיף ג.
127. " " " " סעיף א.

128. תוספתא צוקרמאנדל מסכת יבמות פרק יג' סעיף א'.

129. מסכת כתובות פרק יא סעיף ו'.

130. תוספתא צוקרמאנדל, מסכת יבמות פרק יג' סעיף ב'.

131. מסכת יבמות פרק יג' סעיף ב'.

132. מסכת יבמות פרק יג' סעיף ה'.

133. מסכת יבמות פרק יג' סעיף ד.

ביבליוגרפיה

BIBLIOGRAPHY

1. ספר התנ"ך

2. ששה סדרי משנה, הוצאת מוסד ביאליק, ירושלים תשי"ט.

3. תוספתא:(כתובות, יבמות, גיטין, סוטה, נדרים, קידושין)
תלמוד בבלי, הוצאת ועד אגודת הרבנים באזור
האמריקאי, מינכן היידלברג 1948.

4. תלמוד ירושלמי – הוצאת וילנא 1922.

5. צוקרמאנדל– תוספתא.

6. פרקי ר' אליעזר – הוצאת או"מ תש"ו.

7. ספרא דבי רב – הוצאת או"מ ניו יורק, 1946.

8. מדרש תנאים לספר דברים, ברלין 1908.

9. מכילתא ד"ר' ישמעאל, הוצאת במברגר את ואהרמן, ירושלים, תש"כ.

10. ספרי דבי רב.

11. Epstein L. Sex Law and Customs in Judaism, Bloch Publishing N.Y. 1948.

12. Mielziner, M. The Jewish Law of Marriage and Divorce, Bloch. Cincinn. 1884.

13. Universal Jewish Encyclopedia,The, Vol. 6, N.Y. 1942.

סכום

מתוך סכום עבודה זו ניתן לנו להסיק את המסקנות הבאות:

1. לפי החוקה התנכ'ית-

א. הבעל רשאי לגרש את האשה ללא כל סיבה שהיא.

ב. האיש בלבד יכול לשלח את האשה ואין האשה יכולה לשלח את האיש.

ג. תורת משה ותורת הנביאים מתיחסים למעשה הגירושין עצמו בשלילות גמורה (עיין דף 2).

2. לפי חוקי התנאים-

א. כל התנאים השונים מכירים בזכותו של הבעל לגרש את האשה, אך הם חולקים בעילה לגירושין. לפי בתי מדרשם של הלל ורבי עקיבא הבעל רשאי לגרש את האשה על דברים של מה בכך, כלומר גירושה של האשה תלוי בשרירות לבו של הגבר. מאידך גיסא בתי מדרשם של בית שמאי ורבי ישמעאל גורסים שהבעל יכול לגרש את האשה רק במדה והיא זנתה או שהרהרה במעשה זנות. בתי מדרש אחרונים אלה מקשים על הגבר את גירושי האשה.

ב. התנאים מכירים בזכותה של האשה לתבוע את גירושיה מהבעל במידה והוא אינו ממלא את חובותיו כבעל כלפיה, חובות אלה הם: "שארה כסותה ועונתה" שלושת חובות אלה לומדים התנאים מהתורה ע"י קל וחומר מדיני אמה עבריה. התנאים הרחיבו את מסגרת זכותה של האשה לגירושין מהבעל במצבים הבאים:

1. אם הבעל אוסר על האשה לפתח יחסי חברות עם שכנותיה.

3. אם עבודת הבעל דוחה את האשה מחלקים יחסי אישות.

4. מומים שבבעל שהאשה נדחית מפניהם.

5. במידה והאשה רוצה לעלות לארץ ישראל והבעל מסרב.

במידה שהתנאים הרחיבו את זכותה של האשה לגירושין הם הרחיבו גם את זכותו של הבעל לגרש את האשה מבלי לשלם לה את כתובתה לפי המקרים הבאים:

1. אם הבעל אינו מוצא את בתולי האשה.

2. במידה והאשה אינה רוצה לקיים יחסי מין עם הבעל.

3. אם האשה בגדה בבעלה.

4. אם האשה מופיעה בצבור בצורה בלתי צנועה(דת יהודית).

5. במידה והאשה בעלת מומין.

6. אם האשה אינה שומרת על מצוות תורת משה (חלה וכד').

7. אם האשה עקרה.

8. במידה והיא אינה ממלאת את חובתה כאשה (מלאכות שונות).

מתוך חוקים אלה אנו למדים שהתנאים חוקקו חוקים חשובים אלה להגן על מעמדה החברתי של האשה. מתוך השקפותיהם של בתי המדרש השונים נודפת רוח חוקית ליברלית (ביחס לזמן) הבאה להגן על האשה מפני הבעל. חייבים אנו לציין שכל התנאים הכירו שעצם נתינת הגירושין תלוי בשרירות לבו של הגבר (זכותה של האשה לגירושין מוכרת,) רק במקרים יוצאים מן הכלל בית דין יכול היה לכוף את הבעל לשלח את האשה. אך ברוב המקרים גירושי האשה נתנים בחסדו של הגבר.

159631